

Miranda Levanat-Peričić
Sukošan
miranda.levanat@zd.t-com.hr

Holistički i semantički pristup aktivnoj rečeničnoj konstrukciji

U ovom se članku prikazuju tri teorije koje smatramo relevantnim za definiranje aktivne rečenične konstrukcije.

U uvodnom dijelu obrazlaže se Dixonovo razlikovanje *split-S* i *fluid-S* obrazaca kao dvaju temeljnih tipova rascjepa ergativnosti izazvanog semantičkom prirodom glagola. Budući da se na tu razliku referira većina autora, možemo je smatrati općim mjestom ove teme.

Drugi dio posvećen je globalnoj tipologiji Johanne Nichols koja je, polazeći od Klimovljeve pretpostavke da se određena jezična obilježja grupiraju tvoreći tipove, ispitala korelacije rečeničnog ustrojstva, tipova morfološkog obilježavanja, morfološke složenosti i rečeničnog poretka, te korelacije između tih jezičnih obilježja i drugih kategorija. Otkriće korelacijskog lanca HM morfologije, niže složenosti i ustrojstva tipa *split-S*, te korelacijskog lanca DM morfologije, visoke složenosti i ustrojstva tipa *fluid-S*, za nas je bitno iz dva razloga. Prvo, u svjetlu novih spoznaja mogućnost definiranja tzv. 'aktivnog jezičnog tipa' ne izgleda više uvjerljivom. Drugo, potvrđuje se tipološka razlika *fluid-S* i *split-S* obrazaca.

U trećem dijelu prikazuje se rad Marianne Mithun. Iako i ostali autori ističu semantičku utemeljenost sintaktičkih obrazaca o kojima je riječ, jedino se Marianne Mithun posvetila analizi raznovrsnosti semantičkih kriterija temeljem kojih se javljaju specifične gramatičke razlike među konstrukcijama u pojedinim jezicima. Pritom je uočila dva osnovna sistema – jedan koji je utemeljen prvenstveno na leksičkom aspektu glagola ona naziva *aktiv/stativ* ili *aktivni* obrazac, a drugi koji se temelji na semantičkim obilježjima sudionika (vršitelja i tr-pitelja) ona naziva *agens/pacijens* ili *agentivni* obrazac.

U zaključku na kraju članka, osvrtno na sličnosti i razlike u pristupu ovoj temi, otkrivaju se i načelne razlike između formalno sličnih konstrukcija koje autorice i autor opisuju. Dixonov *split-S* i Mithunin *aktivni* obrazac motivirani su glagolskom semantikom, jer gramatikaliziraju leksičke kategorije glagola, dok su Dixonov *fluid-S* i Mithunin *agentivni* obrazac motivirani imenskom semantikom, jer kodiraju imenske semantičke uloge.

Grafički prikaz na kraju ovoga rada ujedno je i njegov slikovni sažetak.

1. Izbor relevantne literature i referentnog nazivlja

Izbor triju radova koji za svoj predmet imaju aktivnu rečeničnu konstrukciju nije bio proizvoljan ni slučajan. Ipak, u određenoj mjeri ovaj je izbor subjektivan; odnosi se na literaturu koja je autorici ovog članka u potrazi za odgovorima na pitanja što su to aktivni jezici, aktivni glagoli, aktivna rečenica, ponudila najcjelovitije, najzanimljivije i najuvjerljivije odgovore.

Johanna Nichols u ovaj izbor ušla je ponajprije kao učenica i svojevrsna nasljednica Georgija Klimova, ruskog znanstvenika kojega ne možemo zaobići kada govorimo o »aktivnim jezicima«, odnosno o »aktivnome jezičnom tipu« jer je upravo on u repertoar lingvističkog nazivlja uvrstio ove pojmove. Osim toga, Klimov je prvi na tipovima sintaktičkog ustrojstva utemeljio globalnu tipologiju (1974, 1977), pa je za predstavljanje holističkog ili globalnog pristupa primjerno izabrati onaj rad koji nastavlja tu tradiciju.

Izuzev kavkaske jezike, koje je istraživao Klimov, aktivna rečenična konstrukcija najčešće se spominje vezano uz indijanske jezike Sjeverne Amerike. U tom smislu reprezentativan je rad Marianne Mithun. Pored toga što je njezina monografija (1999) najopširniji rad koji je u novije vrijeme posvećen indijanskim jezicima, poznato je da su i njezini raniji radovi posvećeni aktivnoj rečeničnoj konstrukciji u pojedinim indijanskim jezicima (1991). U spomenutoj monografiji tipovima rečeničnih konstrukcija posvećeno je cijelo poglavlje (1999: 209–269) koje referira i o brojnim radovima drugih autora na istoj problematici (Chafe 1959, 1976; Munro i Gordon 1982; Van Valin 1985. i dr.). Budući da je usredotočen isključivo na indijanske jezike, smatrala sam zanimljivim prikazati tipološke zaključke izvedene proučavanjem jedne aree, i to ne one na kojoj je Klimov utemeljio svoju tipologiju. Mithunova tako razvija specifičan semantički pristup koji, iako izrastao na analizi indijanskih jezika, sigurno nema arealno ograničenu primjenjivost.

Relevantnost izbora Dixonove monografije o ergativnosti (1994) ne treba posebno obrazlagati, jer gotovo da i nema ozbiljnog rada vezanog uz problematiku ergativnih jezika, barem među onima koje navodim u popisu na kraju članka, koji ne citira Dixonove podatke ili čak preuzima njegovo nazivlje i definicije. Njegov rad nije izrastao na unaprijed zadanome teorijskome modelu¹, niti je usredotočen na određenu areu. Podaci o kojima referira Dixon odnose se na oko 280 jezika svijeta, koliko sam uspjela izbrojiti u pregledu, rasprostranjenih na svim kontinentima. Iz razumljivih razloga manje su zastupljeni jezici area u kojima nije potvrđeno obilježje ergativnosti, ili je ono zastupljeno u manjoj mjeri (Europa, Afrika, središnja Azija). Ne smatram da je zbog svojevrsne teorijske i arealne neomeđenosti Dixonov rad objektivniji ili bolji. I sam Dixon, u

---

1 O tome u uvodu svoje knjige *Ergativity* Dixon piše: *I have not cast the discussion in terms of any of the more restricted theoretical models that are now current (GB, LFG, GPSG, HPSG, RG, APG, RRG, etc.) To have chosen any one of these would have constrained the presentation. I consider that the facts, explanations and generalizations given here are most usefully shown through a general typology theory. Also, I hope that the usefulness of the framework and discussions in this book will last beyond the lives of many of these initialled models.*

uvodnom dijelu svoga rada, opravdava se tvrdeći da je njegov pregled tipova iskazivanja ergativnosti površan, onoliko koliko svaki pregled mora biti površan. Značenje pojedinoga jezičnog obilježja ili aspekta gramatike često se može shvatiti jedino u kontekstu cjelovitoga gramatičkog sustava, ali teško je čak i predočiti opseg rada koji bi obuhvaćao 280 cjelovito prikazanih gramatika. Ja ipak mislim da ne postoji potpuniji, obuhvatniji i pouzdaniji pregled ergativnih jezika od Dixonove monografije. Moglo bi se reći da je jedini razlog zbog kojega je Dixon ušao u ovaj prikaz relevantnih radova posvećenih aktivnoj rečeničnoj konstrukciji u tome što se on jednostavno ne može izbjeći. U svojim radovima često ga citiraju i Johanna Nichols i Marianne Mithun, a i on je dobar poznavatelj njihovih radova. Sva tri ovdje prikazana rada na određen se način nadopunjuju. Zato namjera ovog pregleda nije upozoriti na nedostatke ili prednosti pojedinog pristupa, nego ponuditi različite perspektive koje otkrivaju različite slike istih fenomena. Da bi slika bila potpuna, moramo uzeti u obzir sve što je dosad rečeno i nadati se da će nam neka buduća istraživanja još dosta toga ponuditi.

Različiti pristupi fenomenu o kojemu je riječ pretpostavljaju i razlike u nazivlju, pa se izborom određenih izraza priklanjamo i pristupu. Da bih izbjegla takvo tumačenje pri izlaganju pojedinih teorija, nastojala sam se koristiti izvornim izrazima – »stativno-aktivni jezici« za tipologiju Johanne Nichols, *split-S* i *fluid-S* jezici kod Dixona, a »aktivni« i »agentivni« jezici u prikazu rada Marianne Mithun. Sintagma upotrijebljena u naslovu moga članka – »aktivna rečenična konstrukcija« – ne pretpostavlja određeni teorijski pristup, već se radi o teorijski ispražnjenom nazivu specifičnoga rečeničnog obrasca kojemu su posvećeni svi prikazani radovi.

1.1. Aktivna rečenična konstrukcija i rascjep ergativnosti: Dixon

Aktivnu rečeničnu konstrukciju Dixon definira u kontekstu svoje teorije o ergativnosti, kao podvrstu iskazivanja ergativnih odnosa u rečenici, specifičnu po rascjepu koji se javlja u sustavu neprijelaznih glagola. Za Dixona je ta konstrukcija, dakle, prvenstveno oblikom rascjepa ergativnosti (engl. *split-ergativity*)². Rascjep ergativnosti može biti izazvan s nekoliko čimbenika: semantičkom prirodom imenske fraze, glagolskim vremenom, vidom ili načinom, gramatičkim statusom rečenice te semantičkom prirodom glagola.

Aktivna rečenična konstrukcija posljedica je rascjepa ergativnosti izazvanog semantičkom prirodom glagola.

Iako smatra da je rascjep u obilježavanju jedinog argumenta neprijelaznih glagola semantički utemeljen, odnosno da je potaknut značenjem glagola, Dixon daje i funkcionalno objašnjenje toga rascjepa. Naime, glavna je zadaća gramatike svakog jezika napraviti formalnu razliku između A (prijelaznog subjekta) i O (direktnog objekta) jer se ti argumenti javljaju u istoj rečenici. S funkcionalnoga gledišta, nevažno je razlikuje li se prijelazni subjekt (A) od neprijelaznog subjekta (S), odnosno razlikuje li se neprijelazni subjekt (S) od direkt-

2 Usp. Levanat-Peričić 2003: 46-48.

nog objekta (O), budući da se te dvije skupine od dva argumenta (S–A; S–O) nikada neće naći u istoj rečenici. Podjednako ekonomični i funkcionalni bit će i oni gramatički sustavi koji na pritisak izjednačavanja S i A (što se javlja u gramatikama akuzativnih jezika) ili izjednačavanja S i O (što se javlja u gramatikama ergativnih jezika) odgovaraju pronalazeći srednji put, tako što neke S obilježavaju kao O, a neke S kao A (što su gramatički sustavi tzv. *aktivnih jezika*).

Važna distinkcija vezana uz semantičku prirodu rascjepa u sustavu neprijelaznih glagola jest razlikovanje jezika tipa *split–S* od jezika tipa *fluid–S*.

Jezici tipa *split–S* imaju dva razreda neprijelaznih glagola, pa subjekte jedne skupine neprijelaznih glagola obilježavaju jednako kao i prijelazni subjekt, a subjekte druge skupine neprijelaznih glagola obilježavaju jednako kao i direktni objekt. Razlika u obilježavanju ima semantičke temelje, što znači da se subjekt (Sa) neprijelaznog glagola koji je semantički blizak agensu, obilježava kao A, tj. kao prijelazni subjekt koji je prototipski agens ili vršitelj radnje, dok se neprijelazni subjekt (So) koji je semantički blizak pacijensu, obilježava kao objekt, prototipski pacijens ili trpitelj radnje. Jednostavno: trčati i umirati nije isto, jer trči agens, a umire pacijens. Postoje dakle jezici koji tu semantičku razliku mogu morfološki izraziti (premda to nema uvijek za posljedicu apsolutni gramatičko–semantički izomorfizam) i takve jezike nazivamo jezicima tipa *split–S* ili *jezicima s rascjepom neprijelaznog subjekta*.

Osim toga, postoje i jezici koji mogu subjekt jednog te istog neprijelaznog glagola, npr. *pasti*, obilježiti ponekad kao A, a ponekad kao O, ovisno o tome da li je subjekt (S) pao svojom voljom, odnosno vlastitom nepažnjom, pa je prema tome obilježen kao agens ili vršitelj radnje (Sa) ili je pao protiv svoje volje, jer ga je, primjerice, netko gurnuo, pa je prema tome subjekt (S) obilježen kao pacijens ili trpitelj radnje (So), jer je vršitelj radnje ostao izvan situacije o kojoj referira dana rečenica. Takve jezike nazivamo *fluid–S* jezicima ili *jezicima varijabilnog neprijelaznog subjekta*.

Tipičan primjer jezika s fluidnim ili varijabilnim obilježavanjem neprijelaznog subjekta jest *bacbijski* jezik. Naime, osim što *bacbijski* razlikuje prijelazne od neprijelaznih glagola, pa A uvijek obilježava ergativom, a O apsolutivom, u tom se jeziku S obilježava ponekad ergativom, a ponekad apsolutivom.

So vož–en–so

Ja–APSOLUTIV *pasti*–AORIST–1. singulara: APSOLUTIV

»Ja sam pao.« (ne svojom krivnjom; možda me je netko gurnuo)

As vuiž–n–as

Ja–ERGATIV *pasti*–AORIST–1. singulara: AORIST

»Ja sam pao.« (namjerno ili vlastitom nepažnjom) (Comrie, 1989: 59)

Terensko istraživanje koje je provela Holiskyjeva pokazalo je da među 303 neprijelazna glagola, 31 glagol prihvaća samo apsolutivno obilježavanje (So), 78 glagola samo ergativno (Sa), dok većina ima mogućnost varijabilnog obilježavanja (So/Sa). Dakle, neprijelazni glagoli u tom se jeziku dijele na tri razreda, od

kjih dva imaju obrazac tipa *split*-S, dok trećemu, najbrojnijem razredu pripada većina glagola koja ima obrazac tipa *fluid*-S.

Na obrasce tipa *fluid*-S, vrlo slične bachijskomu nailazimo i u jeziku *burušaskom*:

<i>sabúur jé</i>	<i>tshíl</i>	<i>ulo</i>	<i>Gurts'-ám</i>
jučer 1. sg.-APS	voda-APS	u	biti potopljen-1. sg. prošlo vr.

Jučer sam zaronio u vodu.

<i>sabúur jé</i>	<i>tshíl</i>	<i>ulo</i>	<i>a-Gurts'-ám</i>
jučer 1. sg.-APS	voda-APS	u	1. sg.-biti potopljen-1. sg. prošlo vr.

Jučer sam potonuo u vodi. (Wilson 1996: 21)

U burušaskom se isti glagol ponekad može obilježiti prefiksom, tj. popunjavanjem mjesta koje je u gramatici toga jezika predviđeno za slaganje s objektom, ako se želi izraziti značenje da subjekt nema kontrolu nad situacijom, tj. da nije prototipski agens. Ako se želi izraziti da subjekt ima kontrolu nad situacijom, da odgovara prototipu agensa, onda se ne obilježava prefiksom, nego samo sufiksom, tj. popunjavanjem mjesta koje je pravilom predviđeno za slaganje sa subjektom.

Zanimljiv primjer varijabilnog obilježavanja neprijelaznog subjekta nalazimo i u siuskom jeziku *krou* (Dixon 1994: 81), a toj vrsti pripadaju i često citirani primjeri jezika *istočni pomo* i *aceški*.

2. Holistički pristup Johanne Nichols

2.1. Utjecaj Klimovljeve tipologije

Ruskog lingvistica Georgija Klimova američka slavistica Johanna Nichols upoznala je za vrijeme studijskih boravaka u tadašnjem SSSR-u³. Njegova razmišljanja postala su nezaobilazan dio njezinih radova, bilo u polemičnom, bilo u afirmativnom odnosu prema njima. Preispitivanje određenih Klimovljevih teza polazište je njezina tipološkog rada. Budući da se Klimov u svojim radovima bavio uglavnom istraživanjem tzv. 'aktivnoga jezičnog tipa', Nicholsova postavlja pitanje može li uopće tip rečeničnog ustrojstva biti temeljem globalne sintaktičke tipologije.

Prema Klimovu, *tip* je skup nezavisnih, ali korelirajućih obilježja raspoređenih na različitim gramatičkim razinama. Relevantna jezična obilježja koja konstituiraju tip Klimov dijeli na ona koja se javljaju kao izravne implikacije određenog tipa i ona koja se javljaju sekundarno. Četiri su temeljna jezična tipa: *akuzativni*, koji gramatikalizira relaciju subjekt–objekt; *ergativni*, koji gramatikalizira relaciju agens–faktiv⁴; *aktivni*, utemeljen na distinkciji aktiv–neaktiv ili na načelu živo–neživo, te *klasni*, utemeljen na referencijalnim svojstvi-

3 Usp. Matasović 2001: 267.

4 Klimovljev *faktiv* je semantička uloga koja se podudara s Dixonovom formalnom kategorijom S/O.

ma imenice. Iako je prva tri tipa nazvao prema njihovu tipičnom rečeničnom ustrojstvu, Klimov ipak smatra da je rečenično ustrojstvo samo jedno od brojnih obilježja koja definiraju tip. Tako se primjerice aktivni jezični tip, kojemu Klimov posvećuje najveći dio svoga rada, pored tipičnoga rečeničnog obrasca, odlikuje nizom drugih leksičkih, morfoloških i sintaktičkih obilježja. To su:

Leksička svojstva

1. Binarna podjela imenica na aktivne i neaktivne (u literaturi se ta podjela često naziva podjelom na živo i neživo).
2. Binarna podjela glagola na aktivne i neaktivne.
3. Postojanje klasifikatornih glagola (klasifikacija je utemeljena na obliku, živosti itd.).
4. Aktivni glagoli uzimaju aktivne imenice za subjekte.
5. Pojava leksičkog supletivizma za singular i plural na glagolu.
6. Slabo razvijena ili posve odsutna kategorija broja.
7. Nema kopule.
8. »Pridjevi« su zapravo neprijelazni glagoli.
9. Razlika inkluziv/ekskluziv za prvo lice zamjenica.
10. Nema infinitiva ni glagolskih imenica.
11. Etimološka istovjetnost mnogih dijelova tijela i naziva za dijelove biljaka (npr. »uho« = »list«).
12. Dublete glagola; supletivni glagoli za žive i nežive vršitelje radnje.

Sintaktička svojstva

13. Rečenicom strukturalno dominira glagol.
14. »Afektivna« (inverzna) rečenična konstrukcija javlja se uz glagole percepcije.
15. Sintaktičke kategorije bližeg i daljeg objekta češće su od kategorija direktnog i indirektnog objekta.
16. Ne postoje *verba habendi*.
17. Poredak je obično SOV.
18. Inkorporacija direktnog objekta u glagolsku frazu.

Morfološka svojstva

19. Glagolska je fleksija puno bogatija od imenske.
20. Dvije serije ličnih afiksa na glagolu: aktivna i neaktivna.
21. Glagoli češće imaju aspekt ili *Aktionsarten* nego vrijeme.
22. Imenice imaju posvojne afikse.
23. Opozicija otuđive i neotuđive posvojnosti.
24. Afiksi za neotuđivu posvojnost i neaktivni glagolski afiksi slični su ili identični.
25. Obično ne postoji afiks za treće lice.
26. Nema opozicije glagolskog stanja, jer nema ni opozicije prema prijelaznosti. Umjesto toga, može se javiti opozicija koja se naziva *verzija* u kartvelskim studijima (ugrubo, aktiv nasuprot mediju prema terminologiji koju daje Benveniste 1966, ili opozicija normalne valencije nasuprot valenciji kojoj je dodan (augmentiran) indirektni objekt, ili opozicija su-

dionika govornog čina nasuprot nesudionicima pri obilježavanju indirektnog objekta na glagolu).

27. Aktivni glagoli imaju više morfoloških varijacija ili prave više morfoloških distinkcija nego neaktivni glagoli.
28. Morfološka kategorija broja je odsutna ili slabo razvijena.
29. Ne postoje imenski padeži za jezgrene gramatičke relacije (nema nominativa, genitiva, akuzativa ni dativa). Ponekad se javlja padežna opozicija aktiv:neaktiv.
30. U ovim jezicima često nema postpozicija ili su one nedovoljno razvijene. Pojedini jezici imaju adpozicije koje imaju imensku fleksiju.

Johanna Nichols u svojoj monografiji vrlo rijetko upotrebljava izraz *aktivni jezici* – taj izraz upućuje prvenstveno na pristup prema kojemu se aktivnim smatra onaj jezik koji na leksičkom, morfološkom i sintaktičkom planu iskazuje svojstva koja je Klimov izdvojio, što u cjelini nije predmet njezina interesa. Umjesto toga ona upotrebljava termin *stativno-aktivan* i pritom nema u vidu jezični tip koji je potrebno definirati na svim gramatičkim razinama, nego samo na sintaktičkoj razini. Tom sintaktičkom tipu pripada svaki pojedini jezik u kojemu dominantno sintaktičko ustrojstvo predstavlja rečenični obrazac utemeljen na distinkciji stativ-aktiv, bez obzira na ostala sintaktička, morfološka ili leksička obilježja svojstvena tom jeziku. Osim toga, budući da su dobro poznati jezici Eurazije implicitni standard Klimovljeve usporedbe, Nicholsova misli da su obilježja koja on povezuje uz aktivni tip jezika, više arealne nego tipološke naravi. Zato ona na znatno većem uzorku jezika svijeta⁵, uzorku koji joj svojim opsegom ujedno olakšava i razlučivanje geografskih od tipoloških ograničenja, nastoji utvrditi postojanje statistički značajnijeg obrasca u distribuciji određenih jezičnih obilježja. Pritom se odlučuje ispitati samo neka od obilježja koja je Klimov izdvojio kao sastavnice aktivnog jezičnog tipa, a to su⁶:

- Rod ili druga imenska klasifikacija (1)
- Postojanje formalne stativ:aktiv opozicije, te pripada li ona glagolskoj ili imenskoj kategoriji (2, 20)
- Kategorija broja je odsutna ili nedovoljno razvijena (5, 6, 28).
- Distinkcija inkluziv/ekskluziv za prvo lice zamjenica (9).
- Nepostojanje infinitiva ni glagolskih imenica (10).
- Pojava »afektivne« (inverzne) rečenične konstrukcije uz glagole percepcije (14).
- Poredak riječi je obično SOV (17).
- Inkorporacija direktnog objekta u glagolsku frazu (18).
- Morfološko obilježavanje glave/zavisnih konstituenata rečeničnih konstrukcija (*head/dependent marking*⁷) (19, 22, 29, 30).

5 Usp. tablicu 1. u ovom tekstu.

6 Brojevi u zagradama odnose se na brojeve pod kojima smo prethodno u tekstu nabrojili Klimovljeve teze.

7 Detaljnije o tipologiji Johanne Nichols piše Matasović (2001: 269–273). On pojmove *head-marking languages* prevodi složenim izrazom »jezici s morfološki obilježenim glavama sintak-

- Razlikovanje otuđive i neotuđive posvojnosti (23).
- Opozicije stanja i općenito operacije promjene valencije (26).
- Postojanje adpozicijskih fraza (30).

Rezultati njezinih ispitivanja pokazali su da među pojedinim obilježjima doista postoje statistički značajne korelacije. Pojedine veze među obilježjima strukturalne su ili tipološke naravi, dok su preostale isključivo zemljopisno uvjetovane, odnosno ograničene na određene aree. Kada je riječ o strukturalnim ili tipološkim korelacijama, onda je H/D obilježavanje pouzdaniji i stabilniji indikator drugih obilježja nego rečenični poredak, kako je o tome mislio Klimov. U nastavku teksta najprije ćemo se osvrnuti na tipove rečeničnog ustrojstva, zatim na tipove morfološkog obilježavanja, da bismo na kraju sagledali moguće korelacije koje proizlaze iz istraživanja koje je poduzela Nicholsova.

2.2. Tipovi rečeničnog ustrojstva

Nicholsova razlikuje *neutralno*, *akuzativno*, *ergativno*, *trostruko*, *stativno–aktivno* i *hijerarhijsko*⁸ rečenično ustrojstvo.

2.2.1. Povezivanje rečeničnog ustrojstva s dijelovima govora

Statistički podaci koje iznosi Nicholsova prateći raspoređenost rečeničnog ustrojstva po dijelovima gramatike, potvrđuju da se neutralni obrazac (A = O = S; tj. nema fleksije) najčešće javlja na imenicama jer je vjerojatnost neobilježavanja funkcija subjekta i objekta veća za imenice nego za druge dijelove govora. Akuzativni obrazac (S = A; O drukčije) uobičajen je za glagole, a ergativni⁹ (S = O; A drukčije) za imenice. Trostruki (A, S, O – svi različito) obrazac prerijedak je za generalizacije. Stativno–aktivna (S1 = A; S2 = O) i hijerarhijska morfologija nadena je samo na glagolima.

Zamjenice i imenice sklonije su neutralnom i akuzativnom obilježavanju, imenice same neutralnom i ergativnom, a glagoli akuzativnom i stativno–aktivnom obilježavanju.

Stativno–aktivne jezike opisuje na uobičajen način, tj. onako kako Dixon opisuje jezike s rascjepom u obilježavanju neprijelaznog subjekta (tzv. jezici tipa *split–S*). To su jezici koji imaju dva razreda neprijelaznih glagola: tzv. *stativni* glagoli uzimaju S2, a *aktivni* S1 za subjekte. Ako razred stativnih glagola obu-

---

tičkih konstrukcija«, a *dependent–marking languages* konstrukcijom »jezici s morfološki obilježenim zavisnim konstituentom«. Radi pojednostavljivanja, u ovom tekstu koristit ću se i kraticama *HM–jezici* i *DM–jezici* koje uvodi Nicholsova, a preuzima ih i Matasović, kao i kraticama *H/D obilježavanje* za *head/dependent marking*, *H–obilježavanje* za *head–marking* i *D–obilježavanje* za *dependent–marking*.

8 Hijerarhijsko rečenično ustrojstvo o kojemu piše Nicholsova odgovara obrascu koji Mithunova naziva *direct/inverse* (1999: 222–228), a Matasović opisuje kao *inverznu konstrukciju rečenice* (2001: 213–214).

9 Većina ergativnih jezika su jezici s rascjepom ergativnosti, pa Nicholsova sam rascjep smatra dijelom definicije ergativnosti. Prema tome ergativnima se smatraju svi jezici koji imaju npr. u jednom dijelu gramatike akuzativni, a u drugom ergativni obrazac.

hvaća većinu glagola u određenom jeziku, onda taj jezik Nicholsova naziva jezikom *ergativnih sklonosti*, a ako razred aktivnih glagola predstavlja većinu glagola, onda je to jezik *akuzativnih sklonosti*.

Dakle, za Nicholsovu su jezici sa stativno–aktivnim obrascem neka vrsta hibrida ergativnih i akuzativnih jezika.

Tablica 1. Arealna raspoređenost tipova rečeničnog ustrojstva u jezičnom uzorku Johanne Nichols¹⁰

area	broj jezika	N	A	E	S	H	T
Afrika	19	4	15				
Drevni Bliski istok	5		2	2	1		
Sjev. Eurazija	21						
– Europa i Kavkaz	10		6	3	1 ¹¹		
– Sibir	11		9	1	1 ¹²		
J i JI Azija	10	3	3	3	1 ¹³		
Nova Gvineja	24		19	5 ¹⁴			
Australija	19		8	8	1 ¹⁵	1	1
Oceanija	7		4	2	1 ¹⁶		
Sjeverna Amerika	44						
– zapadni dio	32	1	21	4	6		
– istočni dio	12		3		7	2 ¹⁷	
Srednja Amerika	10		5	2	1 ¹⁸	2	
Južna Amerika ¹⁹	15		8	1	4		

10 Na tablici su korištene sljedeće kratice za rečenično ustrojstvo: N za neutralno, A za akuzativno, E za ergativno, S za stativno–aktivno, H za hijerarhijsko i T za trostruko.

11 Ergativni su *baskijski*, *čečenski* i *aphaski*, a *gruzijski* je stativno–aktivan.

12 U Sibiru je ergativan *čukotski*, a stativno–aktivan *ketski*.

13 Podatak se odnosi na *aceški* (ačinski) jezik.

14 Među jezicima Papuanske Nove Gvineje nema ni jednog jezika u kojemu rečeničnim ustrojem dominira stativno–aktivni obrazac. Spomenimo ipak da se u jeziku *ku vara* javlja stativno–aktivni obrazac na glagolima. Nicholsova je dominantan poredak tog jezika odredila ergativnim jer u njemu i imenice i zamjenice imaju ergativne obrasce.

15 Među jezicima Australije stativno–aktivan je *njigina*, hijerarhijsko ustrojstvo ima *nungubuju*, a trostruko *ungarindin*.

16 To je jezik *nasioi*.

17 Podaci se odnose na muskogijski jezik *čokto* i algonkijski *kri*.

18 To je majanski jezik *čontal*.

19 Za pojedine jezike Nove Gvineje, kao i za većinu jezika Južne Amerike, podaci o rečeničnom ustroju nisu posve pouzdani, tako da i konačni zbroj treba prihvatiti s velikom rezervom.

2.2.2. Utvrđivanje dominantnoga rečeničnog ustrojstva

Klasificiranje jezika prema temeljnom sintaktičkom obrascu predstavlja utvrđivanje dominantnoga rečeničnog ustrojstva u određenom jeziku.

Prema Nicholsovoj, dominantno rečenično ustrojstvo je:

1. obrazac koji je nađen u većini dijelova govora ili;
2. jedini neneutralni obrazac ili;
3. imenski prije nego zamjenički obrazac ili;
4. za jezike s trostrukim rascjepom, obrazac koji je 'najsemantičniji', tj. obrazac za koji se može ponuditi najviše semantičkih opravdanja. To je ujedno i obrazac koji je na najvišem rangu hijerarhije:

hijerarhijski > stativno–aktivni > trostruki > ergativni > akuzativni.

Ova hijerarhija ne uključuje neutralni obrazac, jer taj obrazac ionako nema relevantnu morfologiju. To je posve u skladu sa standardnom praksom, smatra Nicholsova, pa se primjerice jezici *cutuhil* i *višram* klasificiraju kao ergativni samo na temelju njihove glagolske morfologije, iako oba jezika imaju neutralni poredak (neflektivnih) imenica i zamjenica.

Klasificiranje jezika prema najsemantičnijem obrascu također je u skladu s uobičajenom praksom. U skladu s tom praksom *bachijski* i *ketski* smatraju se stativno–aktivnim jezicima, iako su imenska i zamjenička fleksija ergativne u *bachijskom*, a akuzativne u *ketskom*.

Ustaljeno je također klasificiranje koje prednost daje imenskoj pred zamjeničkom fleksijom. Tako se *djirbal* naziva ergativnim jezikom samo zbog imenske fleksije, pored koje ima akuzativnu zamjeničku fleksiju i neutralnu glagolsku.

Tablica 2. Primjeri određivanja dominantnoga rečeničnog ustrojstva (Nichols 1992: 92).

<i>jezici</i>	<i>zamjenice</i>	<i>imenice</i>	<i>glagoli</i>	<i>dom. reč. ustr.</i>
vemba vemba ²⁰	akuz.	erg.	akuz.	akuz.
sahaptin ²¹	akuz.	akuz.	erg.	erg.
čokto ²²	akuz.	akuz.	st.–akt.	st.–akt.
tonkava ²³	akuz.	akuz.	st.–akt.	st.–akt.

Iako je akuzativno rečenično ustrojstvo većinsko za sve jezike na prikazanoj tablici, Nicholsova je klasificirala posljednja tri s obzirom na glagolsku morfologiju i u skladu s prikazanom hijerarhijom. Ona to rješenje opravdava navodnom praksom prema kojoj se jezik klasificira u skladu s glagolskom morfologi-

20 Izumrli pamanjuganski jezik (Australija).

21 Jezik koji pripada sahaptijskim jezicima iz Oregona.

22 Pripada amerindijanskoj porodici muskogijskih jezika (JI države SAD-a).

23 Izumrli jezik koji se govorio u Teksasu.

jom u slučajevima kada su dva nominalna dijela govora akuzativna, a glagolski neakuzativan. To je posve razumljivo, ali prema podacima koji su izneseni na ovoj tablici mogli bismo zaključiti da je kriterij koji Nicholsova navodi kao prvi pri određivanju dominantnoga rečeničnog ustrojstva zapravo nevažan – i sama Nicholsova ga zanemaruje kada obrazac koji je vezan uz glagolsku morfologiju smatra važnijim od obrasca nadenog u većini dijelova govora.

Nije baš sasvim jasno zašto je Nicholsova jeziku *vemba vemba* akuzativno ustrojstvo navela kao dominantno, usprkos tomu što su u tom jeziku imenice ergativne. To se ne podudara s uobičajenom praksom, štoviše, proturječi činjenici da većinu ergativnih jezika predstavljaju jezici s rascjepom ergativnosti, što je Nicholsova i sama tvrdila prethodno u tekstu (1992: 90).

Prema tome, da bismo jezik nazvali ergativnim, dovoljno je da ima samo jedan dio govora vezan uz ergativni obrazac, te da je to najsemantičniji obrazac u jeziku, odnosno da u tom jeziku ne postoji obrazac koji je hijerarhijski postavljen iznad ergativnoga. Nasuprot tomu, akuzativno rečenično ustrojstvo može biti dominantno u određenom jeziku samo ako je to jedino rečenično ustrojstvo tog jezika, odnosno ako ne postoji nikakav rascjep. Budući da je akuzativno rečenično ustrojstvo na samom dnu hijerarhije, ne podnosi konkurenciju, pa smatram da bi uvjete utvrđivanja dominantnoga rečeničnog ustrojstva trebalo ovako dopuniti: dominantno rečenično ustrojstvo je: 1. akuzativno ako je naden u svim dijelovima govora ili; 2. obrazac koji je naden u većini dijelova govora, a hijerarhijski je postavljen iznad obrazaca vezanih za druge dijelove govora ili; 3. jedini neneutralni obrazac ili; 4. imenski prije nego zamjenički ili; 5. obrazac koji ima najviše semantičkog opravdanja, odnosno koji je na višem rangu prikazane hijerarhije.

Kao izdvojene primjere Nicholsova spominje dva jezika sa stativno–aktivnim obrascem koji nije izravno obilježen ni na jednom dijelu govora. Jedan od njih je *hua*, jezik Papuanske Nove Gvineje, u kojem imenice i zamjenice imaju ergativnu morfologiju, glagoli akuzativnu, a jedan razred neprijelaznih glagola može imati subjekt u ergativu. Drugi takav jezik je *istočni pomo* u kojem imenice imaju ergativnu morfologiju, zamjenice akuzativnu, glagoli nisu sročni, a ergativni se padež može koristiti i uz neprijelazne subjekte kada se izražava semantička konotacija agentivnosti. U ovom se jeziku uz svaki pojedini dio govora vezuje različit obrazac, a prema hijerarhiji, stativno–aktivni obrazac je u slučaju višestrukog rascjepa rangiran iznad ergativnog, akuzativnog i neutralnog. U jeziku Papuanske Nove Gvineje, *hua*, uz imenice i zamjenice javlja se ergativni obrazac, pa budući da je vezan za većinu dijelova govora, njegovo je dominantno ustrojstvo ergativno, smatra Nicholsova.

Na sljedećoj tablici prikazat ćemo jezike koje smo spominjali. Tablica je osmišljena po uzoru na tablicu 1. koju daje Nicholsova, osim što je u petom stupcu dodan podatak kriterija prema kojem je utvrđeno dominantno rečenično ustrojstvo. Kriteriji su prikazani brojevima 1–4, kako smo ih označili na početku teksta pri definiranju dominantnoga rečeničnog ustrojstva.

Tablica 3.

<i>jezici</i>	<i>zamjenice</i>	<i>imenice</i>	<i>glagoli</i>	<i>dom. reč. ustr.</i>	<i>kriterij</i>
cutuhil	neutr.	neutr.	erg.	erg.	2.
višram	neutr.	neutr.	erg.	erg.	2.
bachijjski	erg.	erg.	st.–akt.	st.–akt.	4.
ketski	akuz.	akuz.	st.–akt.	st.–akt.	4.
djirbal	akuz.	akuz.	neutr.	st.–akt.	3.
hua	erg.	erg.	akuz. (st.–akt.)	erg.	1.
istočni pomo	akuz.	erg.	neutr. (st.–akt.)	st.–akt.	4.

2.3. Vrste morfološkog obilježavanja sintaktičkih relacija

Morfološkim obilježavanjem smatra se bilo kakav oblik fleksije, afiksacije, kliticiziranja, ili drugih morfoloških varijacija koje signaliziraju neku relevantnu relaciju, funkciju ili značenje. Ovisno o vrsti značenja i tome kako se ono signalizira načelno se mogu razlikovati tri tipa takvog obilježavanja.

1. Obilježavanje koje **indeksira** na jednoj riječi obilježja koja pripadaju drugoj riječi. Tako primjerice indoeuropski glagoli indeksiraju lice i broj subjekta:

sanskrt:	ad– <i>mi</i>	ad– <i>si</i> ;	dadā– <i>mi</i>	dadā– <i>si</i>
hrvatski:	jed– <i>em</i>	jed– <i>eš</i> ;	daj– <i>em</i>	daj– <i>eš</i>
lice subjekta:	1. sg.	2. sg.	1. sg.	2. sg.

2. Obilježavanje koje **kodira** funkcije. U hrvatskom jeziku padeži na imenicama kodiraju njihove sintaktičke funkcije. Nominativ kodira subjekt, akuzativ kodira direktni objekt, dativ indirektni objekt itd. Pritom se kodiranje sintaktičkih funkcija s pomoću padeža u indoeuropskim jezicima ne odvija uvijek u omjeru jedan naprema jedan, tj. jedan padež # jedna funkcija.

3. Obilježavanje koje **registrira** prisutnost druge riječi, ali ne indeksira njezina obilježja. Tako određena konjugacija u mađarskom jeziku registrira prisutnost objekta u rečenici ne indeksirajući pritom nijedno obilježje koje se odnosi na objekt.

látok	egy	házat (neodređena konjugacija)
	vidim (jednu)	kuću
látom	a	házat (određena konjugacija)
	vidim (određenu)	kuću

2.3.1. Head/dependent obilježavanje

Da bi odredila tipove morfološkog obilježavanja, Nicholsonova u međujezičnoj usporedbi prati tri glavna tipa sintaktičkih konstrukcija: imensku skupinu (IS),

prijedložnu skupinu (PS)²⁴, rečenicu (R) te sedam podtipova koji se razlikuju s obzirom na zavisni dio.

Tablica 4.

<i>sintaktička konstrukcija</i>	<i>podvrsta</i>	<i>glava</i>	<i>primjer</i>
IS, imenica	imenica posjedovatelj	posjedovana imenica	susjedova kuća
IS, zamjenica	zamjenica posjedovatelj	posjedovana imenica	moja kuća
PS, pridjev	pridjev koji označava imenicu	označena imenica	nova kuća
PS, imenice	imenički objekt	prijedlog	s prijateljem
PS, zamjenice	zamjениčki objekt	prijedlog	s tobom
R, imenice	imenički subjekt, direktni objekt i indirektni objekt	glagol	Tvoj susjed je dao mačku mom sinu.
R, zamjenice	zamjениčki subjekt, direktni objekt i indirektni objekt	glagol	Ona je njega dala nama.

Gornja tablica prikazuje osnovne tipove konstrukcija, njihovu H/D strukturu te primjere iz hrvatskog jezika na kojima je istaknuta glava konstrukcije.

Glava rečenične konstrukcije²⁵ ona je riječ koja određuje sintaktičku vrstu cijele konstrukcije; to je ujedno i riječ o kojoj ovisi sintaktička distribucija cijele konstrukcije. Tako je u imenskoj frazi *nova kuća*, glava konstrukcije imenica *kuća*, a ne pridjev *nova*, pa ta imenica upravlja distribucijom cijele sintaktičke konstrukcije. Uklapanjem u kontekst *nova kuća je bolja od stare* dominira glava koja je u ovom primjeru imenica *kuća*. Bez obzira na to što smo izostavili imenicu *kuće* uz pridjev *stare*, njezino je značenje i dalje ostalo prisutno u iskazu. Zavisni konstituent ne upravlja distribucijom, dok glava upravlja, pa je u

24 Izraz *adpositional phrase* Nicholsova označava kriticom PP, što se može protumačiti kao »prepositional phrase« i kao »postpositional phrase«, što pomalo zbunjuje. Zahvaljujem anonimnom recenzentu koji mi je skrenuo pozornost na ovaj problem i uputio na izraz »prijedložna skupina« koji sam ovdje upotrijebila umjesto adpozicijske skupine. Iako naravno adpozicija može biti i prijedlog i poslijelag, za potrebe ovog dijela rada odlučila sam suziti pojam adpozicije samo na prijedlog, jer u analizi morfološke složenosti hrvatskog i engleskog jezika koja slijedi u članku, nema primjera poslijeloga, pa mi se činilo nepotrebnim opterećivati tekst pojmom poslijeložne skupine. Pri kraju pregleda koji se odnosi na rad Johanne Nichols, u prikazu arealno i strukturalno uvjetovanih gramatičkih kategorija, umjesto kratice PP koju je koristila Nicholsova, upotrijebljen je izraz »adpozicijska skupina«, jer je ondje riječ o općenitijem kontekstu, odnosno o prijedložnoj i poslijeložnoj skupini (usp. tablicu 9. u ovom tekstu).

25 Pojam *glava sintaktičke konstrukcije* detaljnije obrazlaže Matasović (2001: 269–271).

određenom sintaktičkom kontekstu možemo izostaviti a da se pritom zadrži njezina dominacija nad cijelom konstrukcijom.

U primjerima prijelaznih rečenica na tablici 3. glagol je označen kao glava cijele rečenice, dok su direktni i indirektni objekti kao zavisni dijelovi obilježeni posebnim padežima, akuzativom i dativom. Glagol je u ovim rečenicama glava cijele konstrukcije, on uvjetuje pojavu ostalih konstituenata, to je ujedno jezgra oko koje se okupljaju svi rečenični argumenti.

Raznovrsni morfološki pokazatelji – afiksi, klitike, prijevoj itd. mogu biti smješteni na glavnoj riječi (glavi), na zavisnoj riječi, na obje, ili na jednoj, te se prema lokaciji tih pokazatelja jezik može tipološki definirati kao *head-marking* (HM) jezik ako je morfološki pokazatelj sintaktičke relacije ili tipa konstituenta afiksiran, kliticiziran ili bilo kako priključen na glavu konstituenta; *dependent-marking* (DM) ako je pokazatelj smješten na zavisni dio; *double-marking* ako i glava i zavisni dio nose morfološko obilježje ili konačno, kao jezik bez obilježja, ako jezik uopće nema morfološkog obilježavanja.

2.3.2. Morfološka složenost

Kako odrediti da li je određeni jezik HM ili DM?

Radi tipološke klasifikacije pojedinog jezika i međujezične usporedbe na sveukupnom tabelarnom prikazu zbraja se broj bodova koje nosi obilježavanje glave (H), zavisnog dijela (D), neobilježavanja (0) i samostalnih obilježja (F) na različitim konstrukcijama (IS, PS, R).

Tablični prikaz H/D obilježavanja za svaki od tri tipa sintaktičkih konstrukcija (IS, PS, R) u svakom pojedinom jeziku predstavlja zbroj broja pozicija ili bodova (afiksa, klitika ili čestica) koji su priključeni na glavu, zavisni dio ili su samostalne.

Pritom se konstrukcije u kojima je imenica zavisni dio računaju odvojeno od konstrukcija u kojima je zamjenica zavisni dio te se za svaki tip konstrukcije bodovi zbrajaju zasebno. Tako bi npr. u tabličnom prikazu morfološke složenosti hrvatskog jezika prijedložna skupina (PS) nosila 2 boda za D, jer i imenički objekt i zamjenički objekt uz prijedlog uzimaju padežni nastavak, odnosno padežni oblik koji je određen prijedlogom (npr.: usprkos kiši; usprkos *njemu*; bez grijeha, bez *njega*).

U jeziku *vapo* IS nosi 1 bod za H i jedan bod za D, jer je u konstrukciji sa zamjenicom u zavisnom dijelu (IS, zamjenica), obilježena glava (H), dok je u konstrukciji s imenicom u zavisnom dijelu (IS, imenica) obilježen zavisni dio (D):

<i>ime-t</i> 'U'l	<i>mi-t</i> 'U'l	<i>ke'u-me</i>	haíyu
1. sg. kosa	2. sg. kosa	čovjek-POSS	pas
»moja kosa« (otudivo)	»moja kosa« (neotudivo)	»čovjekov pas«	

Morfološko obilježje signalizira ili funkciju zavisnog dijela ili relaciju zavisnog dijela prema glavi. Stoga može postojati po jedan pokazatelj svakog tipa obilježavanja za svaki oblik svake konstrukcije: jedan D bod, jedan H i jedan F za svaki od tri tipa IS, u totalu 9 bodova za različite tipove IS; zatim 1 D, 1 H i 1 F za svaki od tri argumenta dviju vrsta prijelaznih rečenica, što u totalu iznosi 18 bodova itd.

Pri mjerenju morfološke složenosti odgovara se samo na pitanja gdje se nalazi i postoji li uopće morfološko obilježje, a zanemaruje se pitanje kakvo je to obilježje. Odnosno, bez obzira na to radi li se o fleksiji, aglutinaciji ili klitiziranju, računa se zbroj bodova koje nose afiksi, klitike, prijevoj itd. za D, H i F na IS i R. Pritom se PS ne uzima u obzir, jer jezici koji nemaju PS ili nemaju opisanu PS, pokazivali bi znatno nižu složenost od stvarne.

Tablici 5. Prikaz logički moguće (maksimalne) morfološke složenosti konstrukcija:

sint. konstrukcije	D bodovi	H bodovi	F bodovi	zbroj
IS, imenica	1	1	1	3
IS, zamjenica	1	1	1	3
IS, pridjev	1	1	1	3
PS, imenica	1	1	1	3
PS, zamjenica	1	1	1	3
R, imenice	3	3	3	9
R, zamjenice	3	3	3	9
zbroj	11	11	11	33
zbroj, samo IS+R	9	9	9	27

Gornja granica morfološke složenosti je 33 ako se uzima u obzir PS, odnosno 27 ako se PS isključuje iz mjerenja.

Statistički podaci koje daje Nicholsova pokazuju da iako *head/dependent* tipovi nemaju normalnu distribuciju, složenost (D + H + F na IS i R) ima po sve normalnu distribuciju koja pokazuje da jezici izbjegavaju ekstreme složenosti. Nigdje nije potvrđena nulta složenost niti teorijski maksimum složenosti od 27 bodova. Najviša složenost iznosi 15 bodova²⁶, a potvrđena je u samo dva jezika, u drevnom sumerskom i u australskom jeziku *mangaraji*. Prema tom podatku određena je gornja granica, pa se složenost može smatrati niskom ako

26 U uzorku koji daje J. N. zaista je malo jezika koji imaju visoku morfološku složenost, pa ih je lako nabrojiti: **14** bodova imaju akadski (Bliski istok), baskijski (Europa), djingili (Australija), SSM (*Southern Sierra Miwok*; zapadni dio Sjeverne Amerike); **13** bodova imaju amharski (Afrika), hetitski (Bliski istok), ketski (sjeverna Azija), kunijanti (Australija), južni pajutski (zapadni dio Sjeverne Amerike), taraskanski (Južna Amerika); **12** bodova imaju gruzijski (Kavkaz), burušaski (J i JI Azija), čakotski, tuva i jurak (sjeverna Azija), hurijski (Bliski istok), dizi (Afrika), hua (Nova Gvineja), čokto, tonkava (istočni dio Sjeverne Amerike), hualaga kečua (Južna Amerika), njigina, ungarindin, jukulta (Australija). Vidimo da se jedna area osobito ističe u odnosu na druge – svi izumrli jezici drevnog Bliskog istoka imaju visoku morfološku složenost: sumerski 15, akadski 14, hetitski 13, hurijski 12. Jedino je elamski umjeren sa 7 bodova.

se kreće od 0 do 5, umjerenom od 6 do 10 te visokom ako iznosi 11 do 15. Prikaz distribucije po areama pokazuje prevlast umjerene složenosti u većini area (Nichols 1992: 89).

Sada ćemo s pomoću tabličnog prikaza izračunati morfološku složenost hrvatskog jezika i, usporedbe radi, engleskog jezika:

Tablični prikaz (6) morfološke složenosti hrvatskog jezika:

sintakt. konstrukcija	primjer (H + D)	D	H	F	zbroj
IS, imenica	knjiga dojmova	1	0	0	1
IS, zamjenica	njegova knjiga	1	0	0	1
IS, pridjev	nova knjiga	1	0	0	1
PS, imenica	bez suza	1	0	0	1
PS, zamjenica	bez tebe	1	0	0	1
R, imenica	Susjedi su napravili tortu za ručak.	1	1	1	3
R, zamjenica	On je njega donio vama.	1	1	1	3
zbroj		7	2	2	11

Tablični prikaz (7) morfološke složenosti engleskog jezika:

sintakt. konstrukcija	primjer (H + D)	D	H	F	zbroj
IS, imenica	neighbour's car	1	0	0	1
IS, zamjenica	my car	0	0	0	0
IS, pridjev	red car	0	0	0	0
PS, imenica	with (a/the) help	1	0	0	1
PS, zamjenica	with me	1	0	0	1
R, imenica	Marry gives a car to John.	0	1	0	1
R, zamjenica	They give him to us.	1	1	0	2
zbroj		4	2	0	6

Johanna Nichols nije u svom radu spominjala hrvatski jezik. Genetski najbliži hrvatskomu u njezinu radu je ruski jezik kojemu je dodijelila 11 bodova za morfološku složenost, jednako koliko ima i hrvatski jezik na mom primjeru mjerenja (koje je zapravo samo moj pokušaj primjene njezinih pretpostavki). Međutim, engleskom jeziku na njezinoj tablici pripadaju 4 boda. I ona je ruskom jeziku dala 2 boda za obilježavanje glave rečenica, kao i ja hrvatskomu,

međutim, za istu konstrukciju engleskom jeziku dala je 0 bodova, jer očito indeksiranje lica subjekta na glagolu u trećem licu prezenta nije uzela u obzir, dok je indeksiranje lica i broja subjekta na ruskom glagolu ubrojila u obilježavanje glave. Zašto?

Za engleski jezik izabrala sam one primjere konstrukcija u kojima još uvijek postoji morfološko obilježavanje – glagoli u prezentu indeksiraju treće lice subjekta. Činilo mi se da ne možemo ignorirati ostatke morfologije; makar bili ostaci, dok god su tu na mjestu morfologije, oni predstavljaju morfologiju. Iako u pluralu ne nose nijedno obilježje koje indeksira subjekt ili objekt, ipak su dobili 1 H bod zbog mogućnosti da u 3. licu jednine budu obilježeni. Da sam izabrala primjere rečenica u perfektu, konačan zbroj bio bi manji. Oblici prijedložnih skupina fraza sa zamjениčkim objektom dobili su po 1 D bod, jer zamjenica u zavisnom dijelu dolazi u padežu koji određuje prijedlog, odnosno u akuzativu, dok je oblik imenske skupine sa zamjenicom u zavisnom dijelu bez bodova zato što ni zavisni dio, ni glava, ne nose pokazatelje koji stoje u odnosu uzajamne ovisnosti.

Ako još i prijedložnoj skupini tipa *with (a/the) help* dodijelimo jedan bod za obilježavanje zavisnog dijela konstrukcije određenim ili neodređenim članom, konačan zbroj iznosit će 6.

U hrvatskom jeziku prijelazne su rečenice dobile po 1 D, 1 H i 1 F bod. Pomoćni glagol donosi 1 F bod budući da je to slobodni element koji, osim što je dio glagolske fraze, indeksira i broj subjekta. Glavni glagol nosi 1 H bod jer glagolski nastavci indeksiraju lice, broj i rod subjekta, a 1 D bod odnosi se na zavisne dijelove obilježene padežnim nastavcima, indirektni objekt dativom i direktni akuzativom.

Zanemarimo li rečenice, i u hrvatskom i u engleskom jeziku preostat će samo konstrukcije koje nose D bodove, odnosno konstrukcije u kojima, ako se javljaju morfološki pokazatelji, onda su oni smješteni na zavisnom dijelu. To je ujedno i razlog zbog kojega se indoeuropski jezici smatraju uglavnom DM jezicima – jer se izuzev na glagolu (u prijelaznim i u neprijelaznim) rečenicama, ne obilježava glava. Čak i u slučajevima kada se obilježava glava, obilježava se i zavisni dio, kao što je to u hrvatskom ili ruskom jeziku.

Netko bi ipak mogao pomisliti da nam ova dva tablična prikaza ne govore puno više od onoga što smo znali i prije analize – hrvatski jezik je morfološki složeniji od engleskog jezika. Ako bi jedina prednost ovakvog mjerenja bila u tome što nam omogućava tvrdnju da hrvatski jezik dotiče gornju granicu umjerene složenosti ili donju granicu visoke složenosti, a engleski jezik gornju granicu niske složenosti, odnosno donju granicu umjerene složenosti, onda bi zaista sav trud bio uzaludan. Ovakva mjerenja omogućuju ipak i nešto više; prije svega to da o morfološkoj složenosti određenog jezika ne govorimo hipotetički i općenito, već konkretno, izražavajući se brojčanim podacima koji se zatim mogu koristiti u međujezičnoj usporedbi statističkih podataka vezanih uz druga jezična obilježja.

2.3.3. Korelacije jezičnih obilježja

2.3.3.1. Rečenično ustrojstvo i H/D obilježavanje

Iako je kombinacija bilo kojeg tipa rečeničnog ustrojstva s bilo kojim tipom H/D obilježavanja teorijski moguća, ipak postoje manje i više motivirane kombinacije. Za veći dio motiviranih kombinacija Johanna Nichols pokušava naći funkcionalno objašnjenje.

Akuzativno rečenično ustrojstvo podjednako je kompatibilno svim tipovima morfološkog obilježavanja. Vjerojatno zbog toga, ono ima gotovo jednaku distribuciju kao sva preostala tri rečenična ustrojstva zajedno. Neobilježen status akuzativnog poretka zacijelo pridonosi takvom stanju.

Ergativno rečenično ustrojstvo u većoj je mjeri sklon DM morfologiji – od 28 ergativnih jezika u uzorku Johanne Nichols, 16 su DM, a samo 4 su naglašeno HM – *aphaski*, *višram*, *cutuhil*, *jimas*. Ti jezici pripadaju porodicama²⁷ u kojima je ergativnost dobro potvrđeno i stabilno obilježje i koji su konzistentno ergativni. Sklonost ergativnih jezika DM morfologiji Nicholsova smatra posljedicom sklonosti koju ergativni jezici iskazuju prema obilježavanju imenica. Ta sklonost mogla je potaknuti gramatikalizaciju imenske semantičke uloge u ergativnim jezicima, pa onda izazvati i takvu distribuciju.

Izrazita sklonost koju stativno–aktivni i hijerarhijski tipovi pokazuju prema HM morfologiji izravna je posljedica favoriziranja glagola u odnosu na ostale dijelove govora u gramatici tih jezika. Već smo spominjali da je stativno–aktivna i hijerarhijska morfologija potvrđena isključivo na glagolima, a istaknutost glagola u obilježavanju rečeničnog poretka vodi isticanju glave pri morfološkom obilježavanju, jer glagol je glava rečeničnih konstrukcija. Naravno, vrijedi i obratno – ako određeni jezik ima izrazitu sklonost obilježavanju glave rečeničnih konstrukcija, onda je obilježavanje na glagolu ujedno i jedina moguća opcija morfološkog obilježavanja rečeničnog poretka.

Među stativno–aktivnim jezicima javlja se nekoliko za koje je karakteristično DM obilježavanje, a to su isključivo jezici tipa *fluid–S*. Nicholsova spominje *gruzijski*, *babijski* te jezike *istočni pomo* i *tonkava* kao primjere stativno–aktivnih jezika sklonih DM morfologiji. Pritom je *gruzijski* jezik tipa *split–S*, a svi ostali u tom uzorku su jezici tipa *fluid–S*. Sklonost jezika tipa *fluid–S* DM morfologiji može biti posljedica toga što kodiranje imenske semantičke uloge u tim jezicima ima prednost pred kategorizacijom glagola, a to nas onda dovodi do istog objašnjenja koje se odnosi na vezu ergativnog ustrojstva i DM morfologije.

Kako su primjeri jezika tipa *fluid–S* razmjerno rijetki, Nicholsova jezike tipa *split–S* u korelaciji s HM morfologijom smatra neobilježenom vrstom stativno–aktivnih jezika.

Vidimo da su ona ustrojstva koja su sklona obilježavanju na imenici (ergativno i *fluid–S*) vezana uz gramatikalizaciju imenskih semantičkih uloga, a ne uz kategorizaciju glagola, dok su ona ustrojstva koja su sklona obilježavanju na

27 *Aphaski* pripada sjeverozapadnokavkaskim, *višram* činukanskim, *cutuhil* majanskim jezicima, dok je *jimas* jezik Papuanske Nove Gvineje.

glagolima vezana uz gramatikalizaciju glagolske semantike i/ili semantike cijele rečenice.

2.3.3.2. Morfološka složenost i rečenično ustrojstvo

Neutralno rečenično ustrojstvo vezano je uz nisku složenost, što se razumije po sebi i ne zahtijeva posebno objašnjenje.

Akuzativno ustrojstvo vezano je uz sve primjere složenosti. Ostali tipovi ustrojstava imaju nešto kompaktniju distribuciju: ergativni su jezici koncentrirani na razini visoke složenosti, a stativno–aktivni imaju uglavnom nisku složenost. Budući da je ergativno ustrojstvo vrlo rijetko potvrđeno među jezicima niske složenosti, a često među jezicima visoke složenosti, Nicholsova tvrdi da postoji konzistentna korelacija između ergativnog poretka i morfološke složenosti. Ta je veza vjerojatna posljedica vezanosti ergativnog poretka uz DM morfologiju, a jezici s visokom složenošću imaju DM temelje.

Pojavu visoke frekventnosti stativno–aktivnog poretka među jezicima umjerenne složenosti koji su ujedno i HM jezici, Nicholsova smatra arealnim obilježjem jezika Sjeverne Amerike. Tako je primjerice u jezicima *lakota*, *poni*, *seneka*, *tunika*, *akoma*, *čimariko*, *istočni pomo* i *tingit* razina složenosti 6, svi su radikalni HM jezici i dominantno ustrojstvo im je stativno–aktivno.

2.3.3.4. Tipologija utemeljena na korelacijama jezičnih obilježja.

Jezične univerzalije.

1. Obilježavanje glave sintaktičkih konstrukcija (HM) vezano je uz nisku složenost, dok je obilježavanje zavisnih dijelova konstrukcija (DM) vezano uz visoku složenost.
2. Ergativni rečenični poredak vezan je uz obilježavanje zavisnog dijela konstrukcija, dok su stativno–aktivni i hijerarhijski vezani uz obilježavanje glave.
3. Jezici koji imaju poredak s glagolom na početku (VSO²⁸, VOS²⁹) pokazuju sklonost obilježavanju glave (HM); poredci s glagolom u sredini (SVO, OVS³⁰) i na kraju (SOV; OSV³¹) vezuju se uz obilježavanje zavisnog dijela konstrukcije (DM).
4. Moguću univerzaliju predstavlja i veza ergativnog poretka i visoke složenosti. Ova korelacija nije izravna, nego je vjerojatna posljedica veze između ergativnosti i obilježavanja zavisnog dijela (DM) te veze između obilježavanja zavisnog dijela (DM) i visoke složenosti.
5. Neakuzativno ustrojstvo može biti vezano uz poredak s inicijalnim glagolom, ali to je samo hipoteza koja počiva na korelaciji koja je možda slučajna.

28 Npr. cimšijski jezik *gitksan*, nilotski *masai*, vakašanski jezik *nutka*.

29 Npr. čumaški jezik *inesenjo* i majanski jezik *cutuhil*.

30 Samo tri jezika s poretkom koji u sredini ima glagol imaju OVS (nepamanjunganjski izolirani jezici iz sjeverne Australije *mangaraji* i *ungarindin* i južnoamerički karipski jezik *hiškarjana*); svi ostali su SVO.

31 U pregledu koji daje J. N. *hurijski* je jedini jezik koji ima poredak OSV. Svi ostali jezici s poretkom u kojem je glagol na kraju su SOV.

Tablica 8. Korelacije rečeničnog ustrojstva, dijelova govora, morfološkog obilježavanja i morfološke složenosti:

<i>rečenično ustrojstvo</i>	<i>dio govora</i>	<i>morf. obilježavanje</i>	<i>morf. složenost</i>
neutralno	imenice (zamjenice)	/	niska
akuzativno	glagoli (zamjenice)	DM/HM	umjerena ³²
ergativno	imenice	DM	visoka
stativno–aktivno:			
<i>split–S</i>	glagoli	HM	niska
<i>fluid–S</i>	imenice	DM	visoka

Odredene korelacije stoje u odnosu uzajamne ovisnosti, kao što je to slučaj s korelacijskim lancem koji se uspostavlja između morfologije obilježavanja glave (HM), niske složenosti, stativno–aktivnog rečeničnog ustrojstva i poretka s inicijalnim glagolom. U čistom obliku ovaj je prototip zastupljen ipak samo u Novom svijetu.

Najmanje obilježeni tip korelacije funkcionira između akuzativnog ustrojstva, umjerene složenosti i SOV poretka, a ima ujedno i najveću učestalost.

2.4. Korelacije strukturalnih tipova i gramatičkih kategorija

Johanna Nichols izabrala je nekoliko morfoloških i sintaktičkih obilježja među onima koja je Klimov izdvojio i povezoao uz aktivno rečenično ustrojstvo – opoziciju otuđive i neotuđive posvojnosti, inkluziv i ekskluziv na zamjenicama, odsutnost kategorije broja, odsutnost infinitiva, nedostatak padežne fleksije na imenicama i operacije promjene valencije. Rezultati njezinih istraživanja pokazali su da većina ovih kategorija uspostavlja izravnu strukturalnu vezu s H/D obilježavanjem, a tek posrednu vezu s rečeničnim poretkom.

2.4.1. Opozicija otuđive i neotuđive posvojnosti učestalo se javlja među jezicima Sjeverne Amerike i sjeverne Eurazije. Ta se opozicija svodi na rascjep u obilježavanju posvojnosti koji imenice dijeli na dva skupa, odnosno na klasifikaciju imenica kojom se one dijele na otuđive i neotuđive.

Većina jezika koja obilježava glave posvojnih konstrukcija, ima razvijenu kategoriju neotuđive posvojnosti, a nijedan jezik koji obilježava isključivo zavisni dio posvojnih konstrukcija, nema razvijenu kategoriju neotuđive posvojnosti. To zapravo znači da ne postoji DM jezik koji se koristi obilježavanjem zavisnog dijela konstrukcija u svrhu razlikovanja otuđive od neotuđive posvojnosti. Kad

³² Od 93 akuzativna jezika u uzorku koji je ispitala J. N., nisku kompleksnost ima 20, umjerenu 55, a visoku 18. Iako su među akuzativnim jezicima zastupljeni svi primjeri kompleksnosti, vidimo da ipak među njima prevladavaju jezici umjerene kompleksnosti.

bi takav jezik postojao, morao bi imati dva različita genitiva: jedan za otuđivi skup imenica i jedan za neotuđivi.

Kada jezik ima razvijenu opoziciju otuđivo:neotuđivo, uvijek su imenice koje pripadaju skupu neotuđivih³³ ujedno i imenice koje se u posvojnim konstrukcijama vezuju uz HM obilježavanje. Prema tome, u HM jezicima, neotuđiva posvojnost vezuje se uz obilježavanje glave, a otuđiva uz obilježavanje zavisnog dijela konstrukcija.

Nicholsova zaključuje da je veza opozicije otuđivo:neotuđivo i stativno–aktivnog ustrojstva posredna – oboje je vezano uz HM i oboje je više sklono sistemima s čistim i jasnim rascjepom (tzv. *split* sistemima), a manje sistemima koji imaju mogućnost varijabilnog obilježavanja istih imenica, odnosno glagola (tzv. *fluid* sistemima). Mogućnost fluidnog ili varijabilnog obilježavanja otuđive i neotuđive posvojnosti značila bi da se ista imenica može obilježavati dvojako, kao da ponekad pripada neotuđivom skupu, a ponekad otuđivomu. Jasno da takav slučaj nije zabilježen među jezicima svijeta, jer je izbor obilježavanja ograničen posjedovanom imenicom, a ne procjenom značenja koju govornik vrši. Fluidni sistemi zabilježeni su ipak u skupu neprijelaznih glagola, odnosno u jezicima s aktivnim ustrojem rečenice. Nicholsova takve jezike uglavnom smatra izuzecima, čvrsto se držeći stava da HM povlači za sobom rascjep, a ne fluidnost (već smo spomenuli da su jezici s *fluid-S* sistemima uglavnom DM jezici, dok su radikalni HM jezici uvijek jezici tipa *split-S*).

2.4.2. Inkluziv i ekskluziv zamjenica

Opreka ekskluziv:inkluziv nema tipološke, nego zemljopisne korelacije. Učestalo se javlja u Australiji, Sjevernoj Americi, a iznimno rijetko u Europi i Africi. Pokazuje istu makroarealnu raspoređenost kao i neotuđiva posvojnost (Stari svijet < Novi svijet < Pacifik). Klimov je tvrdio da se ova opreka javlja u aktivnim jezicima češće nego u drugim jezicima, dok Nicholsova misli da je ta korelacija slučajna posljedica toga što je većina jezika stativno–aktivnog poretka raspoređena u Americi i na Pacifiku, gdje se opozicija inkluziv:ekskluziv često javlja među jezicima različitih rečeničnih poredaka.

Možda ova opozicija upućuje na neke davne genetske veze, ali ne pokazuje nikakve tipološke korelacije s drugim obilježjima.

2.4.3. Kategorija broja

Klimov je 1977. nerazvijenu kategoriju broja uvrstio među specifičnosti aktivnih jezika. Distribucija kategorije broja nesumnjivo je zemljopisno određena. Rijetka je među izoliranim jezicima jugoistočne Azije, dok jezici Sjeverne Amerike češće gramatikaliziraju kategorije poput distributiva, kolektiva i slično, a nešto rjeđe singular i plural. Istraživanje koje je Nicholsova ograničila na nerazlikovanje singulara i plurala, odnosno na neutralizaciju plurala, pokazalo je zemljopisni obrazac jednak onomu koji u distribuciji imaju neotuđiva posvojnost i zamjenička opreka inkluziv:ekskluziv – neutralizacija plurala rijetka je

33 Najčešće je to manji skup imenica kojemu uglavnom pripadaju imenice za bliske rodake i/ili dijelove tijela, a u nekim jezicima i riječi za odjeću, kuću ili ime.

na prostoru Eurazije, posebno na sjeveru Eurazije, javlja se ponegdje u Africi te u J i JI Aziji. Učestalo se javlja u Novom svijetu, a najviše je zastupljena na Pacifiku.

Veza rečeničnog poretka i neutralizacije plurala na koju je upozoravao Klimov posredna je, ona je posljedica veze (stativno–aktivnog) rečeničnog poretka s obilježavanjem glave (HM) i veze obilježavanja glave (HM) i neutralizacije plurala. Veza obilježavanja glave sintaktičkih konstrukcija i neutralizacije plurala ne iznenađuje, jer obilježavanje glave zapravo je obilježavanje na glagolu, a obilježavanje na glagolu skloni je neutralizaciji plurala.

Od te strukturalne veze važnija je ipak arealna korelacija koja nije motivirana prirodom kategorija. Makroarealna distribucija ista je kao i za otudivo:neotudivo i ekskluziv:inkluziv – rijetko se javlja u Starom svijetu, često u Novom, a najčešće na Pacifiku.

2.4.4. Nefinitni glagoli

Iako je Klimov nedostatak infinitiva i glagolskih imenica vezao uz aktivne jezike, uzorak koji je ispitala Nicholsova pokazuje da su jezici kojima nedostaje infinitiv i glagolska imenica ili izolativni jezici koji nemaju morfologiju, dakle ni sredstva kojima bi oblikovali infinitiv/glagolsku imenicu, ili su to radikalni HM jezici. Opet se dakle pokazalo da je HM snažniji indikator drugih obilježja od rečeničnog poretka. Naravno, ne nedostaje svim HM jezicima infinitiv, niti infinitiv nedostaje samo HM jezicima, ali među jezicima koji su dovoljno opremljeni morfološkim sredstvima za tvorbu infinitiva on nedostaje samo onima koji su HM. Umjesto infinitiva ti jezici koriste uobičajene finitne oblike.

2.4.5. Padeži

Kategorija padeža prema definiciji vezana je uz H/D obilježavanje, jer je padežno obilježavanje upravo obilježavanje zavisnog dijela konstrukcije. Budući da su gotovo svi stativno–aktivni jezici HM jezici, izostanak padeža u gramatici tih jezika razumljiva je posljedica tog stanja.

2.4.6. Glagolsko stanje i operacije promjene valencije

Budući da zahvaćaju funkcije jezgrenih argumenata (subjekt i objekt), operacije promjene valencije na sasvim određen način vezane su uz rečenično ustrojstvo. Tako je primjerice antipasiv vezan isključivo uz jezike ergativnog rečeničnog ustrojstva. Ta činjenica mnogima je davala povoda za tvrdnju da ergativnim jezicima nedostaje pasiv.

Nicholsova je operacije promjene valencije klasificirala prema tome zahvaćaju li prototipski agens (*A–affecting operations*) ili prototipski objekt (*O–affecting operations*). Kako su sistemi glagolskog stanja u kojima operacije promjene valencije zahvaćaju isključivo agens uobičajeni za akuzativne jezike, očekivali bismo da se operacije promjene valencije objekta vežu uz ergativne jezike. Međutim, podaci ne potvrđuju očekivanu simetriju, nego prevlast operacija koje zahvaćaju agens, dok su operacije koje zahvaćaju objekt vrlo rijetko potvrđene. Neobilježeni status koji imaju operacije promjene valencije agensa vezane su uz činjenicu da je ogromna većina jezika svijeta – svi akuzativni jezici i većina neakuzativnih jezika – sintaktički akuzativna. Sistemi glagolskog stanja očito

se vezuju uz sintaksu, a ne uz morfologiju, pa je sklonost koju većina jezika iskazuje prema operacijama promjene valencije agensa posljedica sklonosti koju većina jezika iskazuje prema akuzativnoj sintaksi.

2.4.7. Adpozicijska skupina

Postojanje ili odsutnost adpozicijske skupine nije uvjetovano prisutnošću određenoga jezičnog obilježja te pokazuje jednaku arealnu raspoređenost (Stari svijet < Novi svijet < Pacifik), kao i druge zemljopisno uvjetovane kategorije koje smo dosad spominjali. U pacifičkoj arei jedino austronezijski jezici imaju razvijene adpozicijske fraze. Jezici Novog svijeta podijeljeni su u dvije približno jednake skupine s obzirom na prisutnost/odsutnost tog obilježja, dok je u jezicima Starog svijeta adpozicijska skupina posve uobičajena.

Tablica 9. Arealno i strukturalno uvjetovane gramatičke kategorije

jezično obilježje	uvjetni čimbenik
neotuđiva posvojnost	H/D obilježavanje (indirektno – rečenično ustrojstvo) i area
inkluziv/ekskluziv	area
neutralizacija plurala	area; H/D obilježavanje
nedostatak infinitiva	area; H/D obilježavanje i rečenično ustrojstvo
nepostojanje padeža	H/D obilježavanje
glagolsko stanje	rečenično ustrojstvo
adpozicijska fraza	area

Korelacije koje ostvaruje H/D obilježavanje Nicholsova smatra značajnijim od drugih korelacija upravo zbog funkcionalne motiviranosti tih veza.

H/D obilježavanje ima istodobno najveću autonomiju, ostvaruje najveći utjecaj na ostatak gramatike te pokazuje najjasniju sposobnost ulaženja u korelacije.

3. Semantički pristup Marianne Mithun

Pomalo zbunjuje što Mithunova u svojim radovima (1991, 1999) one primjere na koje bi Dixon primijenio pojam *cross-referencing*, analizira isključivo kao sisteme padežnog obilježavanja (*case marking*).

Nadalje, ondje gdje Dixon uopće ne vidi razliku, ona razlikuje dva sistema »padežnog obilježavanja«: *aktiv/stativ* i *agens/pacijens*. Ne samo da Dixon ne pravi razliku među tim sustavima, nego ih, štoviše, pribraja listi različitih naziva za isti fenomen (1994: 83).

Padežno obilježavanje utemeljeno na opreci aktiv/stativ Mithunova naziva *aktivnim* obilježavanjem, dok obilježavanje utemeljeno na opreci agens/pacijens naziva još i *agentivnim* obilježavanjem. Razlika među tim sistemima seman-

tičke je prirode, a posljedica je toga što je aktivno obilježavanje vezano uz leksički aspekt ili *Aktionsart*, dok je agentivno vezano uz agentivnost.

Kao primjer jezika aktivnog sistema Mithunova je analizirala kolokvijalni *gvarani* (1991: 512), a kao primjer agentivnog siuski jezik *lakota* (1991: 515) i izolirani jezik *haida* (1999: 214). Svim tim jezicima zajedničko je da imenice nemaju padeže, a na glagolima se javljaju dvije različite skupine zamjeničkih prefiksa. Prva skupina zamjeničkih prefiksa, tzv. 'agentivna', javlja se najčešće uz glagole radnje, odnosno događanja, bez obzira na prijelaznost, dok se druga skupina, tzv. 'pacijentivna', javlja uz glagole stanja, prijelazne i neprijelazne.

3.1. Aktivni (aktiv/stativ) obrazac–*gvarani*

Gvarani ima dva skupa zamjeničkih prefiksa na glagolima. Jedan skup prefiksa, tzv. *a-skup* predstavlja prijelazne agense i argumente jedne skupine neprijelaznih glagola, dok drugi skup, tzv. *še-skup*, predstavlja prijelazne pacijense i argumente druge skupine neprijelaznih glagola. Veliki broj neprijelaznih glagola koji se javljaju uz *a-skup* – »ići«, »ustati«, »šetati«, »otići«, »trčati«, »plivati«, »stići«, »letjeti«, »raditi«... – označava radnje koje uključuju sudionika koji ima obilježja tipična za agens. Suprotno očekivanju, ovoj skupini pripadaju i glagoli »pasti«, »umrijeti«, »tonuti«, »izgubiti se«, »zaspati«, »otići/umrijeti« itd. (Mithun 1991: 513); dakle, glagoli koji znače radnje što ih ne obavlja tipični agens, nego je u njih uključen sudionik koji je po semantičkim obilježjima bliži pacijensu. Agentivnost očito nije definitivno obilježje ovog razreda.

Neprijelazni glagoli koji se javljaju uz *še-skup* (biti bolestan, biti gladan, biti umoran, biti lijen, biti mrtav...³⁴) uglavnom su glagoli stanja.

Mithunova zaključuje da takva kategorizacija počiva na leksičkom aspektu, a ne na agentivnosti. To znači da je za *gvaranski* sistem bitno označava li određeni glagol događaj, radnju, ostvarenje, podvig – što implicira dinamičnost i promjene tijekom vremena – ili, nasuprot tomu, stanje – što implicira vremensku stabilnost. Tako se argumenti događaja kao što su ustajanje, hvatanje nečega, umiranje ili padanje – obilježavaju na isti način, a argumenti stanja kao što su biti bolestan, biti jak, biti gladan, biti mrtav – na drugi način, bez obzira na semantička obilježja koja odlikuju sudionike spomenutih događaja i stanja.

3.2. Agentivni (agens/pacijens) obrazac – *lakota*, *haida*

Sistem obilježavanja u jeziku *haida* uglavnom je sličan onom u *gvaraniju*; većina glagola koja se javlja s tzv. 'agentivnim' zamjeničkim prefiksom znači radnje (»kupiti«, »raditi«, »uhvatiti«, »protresti«, »okupati«, »otići«, »šetati«, »pjevati«, »učiti«, »čistiti ribu«, »jesti«, »pisati«), dok većina glagola koja se javlja uz tzv. 'pacijentivne' zamjeničke prefikse znači stanje (»predomišljati se«, »biti tužan«, »biti gluh«, »imati artritis«, »biti lijen«, »biti iscrpljen«) (Mithun 1999: 214).

34 Primjeri koje Mithunova često navodi kao glagole stanja, podsjećaju me na Klimovljevu tezu da su u aktivnim jezicima »pridjevi« zapravo neprijelazni glagoli.

Tipične radnje potiču lica koja djeluju agentivno, tj. sudionici koji su semantički najbliži agensu, dok tipična stanja uključuju sudionike koji igraju pasivnu ulogu, tj. ulogu tipičnu za pacijens. Razlike između gvaranija i jezika haida pojavljuju se onda kada se ne podudara semantička agentivnost i aktivnost, odnosno semantička pacijentivnost i stativnost.

Tako se u jeziku *haida* agentivne zamjenice javljaju uz velik broj stativnih glagola, kao što su »biti sumnjičav«, »biti budan«, »odmarati se«, »boraviti negdje«. Mithunova smatra da se ovakva stanja razlikuju od stanja u glagolima »biti lijen« ili »biti tužan« koji se javljaju uz pacijentivne prefikse, po tome što stanja prve skupine glagola vrše i potiču sudionici, što nije slučaj s drugom skupinom.

Slično je i u siuskom jeziku *lakota* u kojemu također postoje dvije vrste zamjeničkih prefiksa³⁵. Zamjenički prefiks *wa-* koristi se uz određeni broj neprijelaznih glagola i uz semantički agens prijelaznih rečenica. Drugi prefiks *ma-* koristi se uz drugu skupinu neprijelaznih glagola i uz semantički pacijens prijelazne rečenice. Neprijelazni glagoli koji izražavaju događaje javljaju se uz prefiks *wa-*, dok se neprijelazni glagoli koji izražavaju stanja javljaju uz prefiks *ma-*. Ipak, aspektualna razlika između događaja i stanja očito ne vrijedi za veliki broj glagola u tom jeziku, jer se brojni glagoli koji izražavaju stanje (»strpljiv sam«, »lažem«, »živim«, »ljubomoran sam«...) neočekivano javljaju uz (agentivni) prefiks *wa-*. S druge strane, određeni broj neprijelaznih glagola koji izražavaju događaje (»pao sam«, »zateturao sam«...) javlja se uz (pacijentivni) prefiks *ma-* (Mithun 1991: 515).

Semantičke kategorije »dogadajnosti« i »djelovanja«³⁶ u velikoj se mjeri podudaraju: većina događaja kao primjerice, skakanje ili dolaženje, zapravo su radnje koje vrše, potiču i kontroliraju njihovi sudionici. A većina stanja, kao što su »biti bolestan« ili »biti pospan«, ne vrše, ne potiču, niti kontroliraju njihovi sudionici. Međutim, ponekad se dogadajnost i djelovanje ne podudaraju. Pojedine događaje, npr. padanje ili umiranje, ne potiču, niti kontroliraju njihovi sudionici. Nasuprot tomu, određena stanja, kao što je stanovanje ili boravljenje u nekome mjestu – vrše, potiču i kontroliraju sudionici.

U jeziku *lakota* agentivnost, a ne aspekt, presudni je kriterij kojim se ravna obilježavanje jezgrenih argumenata, jer je u tom jeziku odnos sudionika prema događaju ili stanju bitniji semantički kriterij od značenja glagola. Činjenica da li je sudionik vršitelj ili trpitelj (agens ili pacijens) u odnosu na predikat za taj jezik semantički i gramatički važnija od toga izražava li predikat radnju ili stanje.

3.2.1. Semantička obilježja koja tvore agentivnost

U većini situacija semantička obilježja koja karakteriziraju prototipske agente – vršenje, poticanje, izazivanje i kontrola – međusobno se podudaraju. Postoji ipak određeni broj situacija, npr. kihanje, štucanje, spavanje, mucanje i sl.,

35 U siuskim jezicima samo zamjenice imaju padežna obilježja, dok su imenice neobilježene. U jeziku *lakota* zamjenički se sistem sastoji od prefiksa za prvo i drugo lice te inkluziv. Treća lica, kao ni plural nisu obilježeni. Svi glagolski oblici jezika *lakota* koje navodi Mithunova, oblici su prvog lica jednine.

36 u originalu: *eventhood* i *agency*.

koje neosporno vrše sudionici, ali uglavnom bez kontrole. To semantičko nesuglasje među obilježjima koja tvore agentivnost za posljedicu ima različita gramatička rješenja u pojedinim jezicima koji su razvili obrazac agens/pacijens.

U jeziku *lakota* glagoli »štucati«, »kihati«, »povraćati«, »zijeovati«, »kašljati«, »drhtati«, »mucati«, »smijati se«, »hrkati«, »plakati«, »sanjati« – obilježavaju se agentivnim prefiksom. Nedostatak kontrole koji pokazuju štucatelji, kijači ili mucavci u odnosu na radnju zanemaren je; bitno je da oni obavljaju tu radnju, bez obzira na to koliki stupanj kontrole pritom imaju.

Sistem obilježavanja u jeziku *središnji pomo* nije utemeljen na aspektualnoj razlici između događaja i stanja, nego slično obilježavanju u jeziku *lakota*, odražava semantičku agentivnost. Ipak, padežno obilježavanje u tom jeziku razlikuje se od onoga u jeziku *lakota* upravo na primjeru skupine glagola koje smo gore nabrojili.

Naime, tu se o kijačima, štucateljima, mucavcima i spavačima (semantički) izvještava kao o trpiteljima, budući da se (gramatički) obilježavaju zamjenicama u pacijentivnom padežu.

Skupina glagola koja se u ovim dvama jezicima različito obilježava upućuje na istaknutu (kriterijsku) važnost kontrole u gramatici jezika *središnji pomo*, odnosno na zanemarivanje nedostatka kontrole pri semantički utemeljenom obilježavanju jezgrenih argumenata u jeziku *lakota*. Drugim riječima, ondje gdje *lakota* daje prednost poticajnoj komponenti agentivnosti, pomoanski sistem bit će osjetljiviji na komponentu kontrole.

Govoreći o istom problemu, Dixon ne nudi objašnjenje te semantički neskladne situacije koja često rezultira dojmom da je skupina glagola svrstana u pogrešan gramatički razred. Kao jedan od mogućih razloga spominje jedino kulturološke razlike. U nekim se društvima, primjerice, povraćanje smatra društveno prihvatljivim ponašanjem i navodno se može redovito izazivati u određenim prigodama. Ako običaj prigodnog povraćanja njeguju govornici određenog jezika koji ima semantičku podlogu obilježavanja, posve je razumljivo da će se glavni argument glagola »povraćati« u tom jeziku obilježavati kao agens, jer se radi o svjesno izazvanom i kontroliranom povraćanju. Postoje i kulture u kojima se razvilo vjerovanje da se smrt može odgoditi. Pripadnici takvih kultura na svom će jeziku argument glagola »umirati« obilježavati kao prototipski agens koji ima kontrolu nad umiranjem. Naravno, to možemo očekivati isključivo ako jezik ima semantički utemeljen sustav obilježavanja jezgrenih argumenata. Dixon ipak priznaje da se putem kulturoloških specifičnosti može rasvijetliti tek nekoliko primjera, pored kojih ipak ostaje nerazjašnjen velik broj slučajeva, što smatra potvrdom teze da u ovakvim sustavima nikad ne možemo očekivati potpuni gramatičko–semantički izomorfizam (Dixon 1998: 74). Čini se da Dixon, žudeći uvijek za funkcionalnim objašnjenjem, ipak prepušta slučaju ono što je Marianne Mithun na velikom broju primjera dobro objasnila.

3.2.2. *Zahvaćenost pacijensa – pomoanski, kadojski, irokijski jezici*

U pomoanskim jezicima Kalifornije istodobno dvije distinkcije utječu na kategorizaciju jezgrenih rečeničnih argumenata. Kontrolu, kao jedno od obilježja agentivnosti, već smo spomenuli. Uloga kontrole u središnjem pomoanskom

možda se još najbolje odrazila na skupini glagola koji imaju mogućnost varijabilnog obilježavanja; izbor zamjeničkog padeža ovisi o stupnju kontrole koju sudionik ima nad određenom radnjom. Tako se, na primjer, glagol »kašljati« može javljati i s pacijentivnim i s agentivnim padežom zamjenice, ovisno o tome kašlje li netko namjerno ili nenamjerno. Glavni argument glagola »progutati« u rečenici »progutao sam lijek« obilježava se agentivnim padežom zamjenice, dok se u rečenici »progutao sam žvakaću gumu« obilježava pacijentivnim padežom zamjenice. Ovi primjeri nisu osamljene iznimke u jeziku *središnji pomo*. Veliki broj ovakvih slučajeva u kojima postoji mogućnost varijabilnog obilježavanja argumenta istoga glagola, naveli su Dixona da pomoanske jezike često navodi kao primjer jezika tipa *fluid-S*.

Međutim, ne klasificiraju se svi sudionici bez kontrole kao pacijensi. Da bi se sudionik označio kao pacijens, mora biti i izvan kontrole i značajno zahvaćen određenim glagolskim stanjem. Tako se glagoli koji označavaju stanja koja značajno zahvaćaju njihove sudionike, kao što su »biti prehladen«, »biti pospan«, »biti osamljen«, »biti slab«, »biti iznenađen«, javljaju uz zamjenice u padežu pacijensa. Većina tih stanja implicira da se sudionicima dogodilo nešto što za posljedicu ima privremene, tj. vremenski ograničene okolnosti. Nasuprot tomu, inherentna svojstva koja nisu vremenski određena, a izražavaju se atributima kojih sudionici nisu nužno svjesni, nikad se ne javljaju uz zamjenice u padežu pacijensa. Tako se »biti debeo«, »biti lijep«, »biti ružan«, »biti visok«, »biti slijep« javljaju uz zamjenice u padežu agensa.

Uloga zahvaćenosti pacijensa pri padežnom obilježavanju argumenata stativnih glagola najbolje se vidi na primjeru inkoativnih konstrukcija i njihovih parova s bazičnim pridjevima. Dolaženje u određeno stanje očito se smatra zbivanjem koje u većoj mjeri zahvaća sudionike, nego jednostavno postojanje u tom istom stanju. Tako se zamjenica prvog lica ne obilježava jednako u parovima »ja sam star« – »ja sam ostario«; »ja sam debeo« – »ja sam se udebljao«; »ja sam slijep« – »ja sam oslijepio« itd. (Mithun 1991: 521). U prvim dijelovima para zamjenica prvog lica javlja se u padežu agensa, a u drugim, tj. inkoativnim dijelovima para, zamjenica prvog lica javlja se u padežu pacijensa.

Osim toga, u središnjem pomoanskom padež pacijensa gramatički je obilježen oblik. Imenice koje se javljaju u padežu pacijensa formalno se identificiraju sufiksom, dok su imenice u padežu agensa neobilježene. Uloga pacijensa u tom je jeziku i gramatički i semantički obilježena u odnosu na agens. Tako se promjene stanja, događaji kojih sudionici moraju biti svjesni, javljaju uz pacijentivne zamjenice, pa se biti inherentno mršav ili zdrav izražava neobilježenim agentivnim oblikom zamjenice, dok se mršavljenje ili oporavljanje od bolesti izražava pacijentivnim oblikom zamjenice.

Zanimljivo je da kriterijsko obilježje zahvaćenosti ograničava klasu potencijalnih gramatičkih pacijensa – upravo zato se u jeziku *središnji pomo* samo imenice koje pripadaju klasi ljudskih bića (uz ljude, to su još i kućni ljubimci i životinje iz legendi, tj. personificirane životinje), mogu označiti kao gramatički pacijensi.

Osim toga, ako učinak nekog stanja nije dostupan govorniku ili ga jednostavno ne zanima, oblici pacijentivnog padeža ne koriste se čak ni uz klasu

ljudskih bića. Tako se npr. uz glagol »osjećati vrućinu« zamjenica prvog lica javlja u pacijentivnom padežu, dok se u trećem licu javlja agentivni padež – govornik ne može znati trpi li netko drugi vrućinu, niti može bilo što tvrditi o tome što osjeća netko drugi.

Obilježavanje jezgrenih argumenata u središnjem pomoanskom utemeljeno je na dvama kriterijima: kontroli i značajnoj zahvaćenosti sudionika. Padež pacijensa je gramatički obilježen i semantički određeniji nego padež agensa, jer ga definira veći broj semantičkih obilježja. Zato se jezgreni argumenti gramatički klasificiraju kao pacijensi jedino ako su istodobno bez kontrole i zahvaćeni na takav način da govornik bira izraziti empatiju s njima.

Kadojski i irokijski jezici dijele dosta sličnosti s pomoanskim jezicima u pogledu kriterija zahvaćenosti. I u jednim i u drugim jezicima, jednako, tj. kao agensi, klasificiraju se sudionici koji imaju kontrolu nad određenim stanjem. Oni koji su pažljivi, lijeni, koji su kod kuće, ljubomorni su ili jednostavno borave na nekome mjestu, smatraju se kontrolorima i vršiteljima te se obilježavaju kao agensi, za razliku od onih koji su siti, uplašeni, slabi, sretni ili potišteni, koji nemaju kontrolu nad svojim stanjima, pa se obilježavaju kao pacijensi. Međutim, određeni broj slučajeva ne može se objasniti uzimajući u obzir agentivnost, tj. kontrolu kao jedno od obilježja agentivnosti, nego tek kada se uključi kriterij zahvaćenosti. Primjerice, iako ljudi ne kontroliraju svoju visinu u većoj mjeri nego svoju sreću, ipak su obično manje zahvaćeni visinom nego srećom, pa je onda jasno zašto se »biti visok« javlja uz agentivni zamjenički prefiks, a »biti sretan« uz pacijentivni zamjenički prefiks u irokijskom jeziku *mohok*. A ta pretpostavka objasniti će i zašto se uz padež agensa javlja velik broj drugih primjera stativnih glagola koji znače inherentna svojstva, kao »biti visok«, »biti Indijanac«, »biti živ«, »biti mršav«..., a zašto se »biti prazan«, »biti sit«, »biti uplašen«... – tj. glagoli koji označavaju privremena stanja koja su posljedice nečega što se prethodno dogodilo sudionicima, javljaju uz argumente u padežu pacijensa.

3.2.3. Sustav s rascjepom aktivnog i agentivnog obilježavanja – irokijski jezici

Zanimljiva kombinacija aktiv/stativ i agens/pacijens obrazaca javlja se u irokijskim jezicima. Ovaj neuobičajeni sistem rascjepa analizirala je Mithunova na primjerima irokijskih jezika *mohok* (1991: 529) i *tuskarora* (1999: 220).

Već smo spominjali da je sistem obilježavanja u tim jezicima utemeljen prvenstveno na agentivnosti, tj. na distinkciji agens/pacijens. Agentivne zamjenice ne javljaju se samo uz događaje, nego i uz stanja koja potiču i kontroliraju njihovi sudionici (»ležim«, »razmišljam«), i uz stanja inherentna sudionicima (»mlad sam«, »ružan sam«). Pacijentivne zamjenice ne javljaju se samo uz stanja, nego i uz događaje koje ne kontroliraju sudionici (»pao sam«, »osiromašio sam«, »to gori«).

Povrh toga i aspekt ima važnu ulogu pri obilježavanju argumenata neprijelaznih glagola, iako je u ovim jezicima uloga aspekta bitno drukčija od uloge aspekta u gvaraniju. U irokijskim su jezicima, na temelju svoje aspektualne fleksije, glagoli svrstani u dvije kategorije. Glagoli koji izražavaju stanja javljaju

se samo u jednom aspektu, odnosno stativu, dok se glagoli koji izražavaju događaje javljaju u tri aspekta: imperfektivu³⁷, perfektivu i perfektu.

Važno obilježje vidskog sistema je interakcija sa sustavom obilježavanja jezgrenih argumenata. Vidski oblici obilježavaju se različitim sufixima, a promjena sufixa određuje i izbor odgovarajućega zamjeničkoga prefiksa. Tako se u mohoku imperfektivni i perfektivni oblici javljaju uz agentivni zamjenički prefiks *k-*, a glagolski oblici u perfektu uz pacijentivni zamjenički prefiks *wak-*. To znači da se argumenti neprijelaznih glagola u perfektom vidu, tj. sudionici zahvaćeni nekim ranijim događajem čije se posljedice još osjećaju, sistematski klasificiraju kao gramatički pacijensi.

Treba napomenuti da se glagolski oblici u perfektu obilježavaju jednako kao i većina stativnih glagola, pa je Mithunova opisujući vidski sistem jezika tuskarora u svom kasnijem radu (1999: 221), utvrdila da irokijski jezici razlikuju tri vida: imperfektiv, perfektiv i stativ, izjednačujući time stativ i perfekt. Tu promjenu objašnjava time što glagoli koji označavaju stanja, kao npr. *-ihs-*, »biti ružan«, imaju samo stativne oblike, a uz glagole koji označavaju događaje, stativni se oblici koriste za radnje koje se još odvijaju/traju i za perfekete, tj. za stanja koja su rezultirala iz nekih ranijih događaja. Dok se perfektivni i imperfektivni vid javljaju samo uz agentivne zamjenice, stativni se javlja uz pacijentivne.

3.2.4. Sažetak. Sistemi obilježavanja rečeničnih argumenata u jezicima koje je Mithunova analizirala, uglavnom su slični: svi ti jezici na jedan način obilježavaju semantički agens većine prijelaznih glagola i jedini argument određenog broja neprijelaznih, dok na drugi način obilježavaju semantički pacijens većine prijelaznih i jedini argument određenog broja neprijelaznih glagola. Razlike koje se javljaju u nekoliko situacija posljedica su različitog tretmana semantičkih obilježja događajnosti, vršenja/poticanja/izazivanja, kontrole i zahvaćenosti. U svakom od spomenutih jezika neko je drugo obilježje kriterijsko i temeljem toga nastaju razlike. Na tablici 1. nabrojani su pojedini glagoli koji su zahvaćeni tom razlikom. Treba napomenuti da se, za razliku od ostalih kriterija, zahvaćenost može primijeniti jedino pri obilježavanju stativnih glagola. Tablica 2. pokazuje suodnos jezika koje spominje Mithunova i semantičke kriterije koji su presudni za sustave obilježavanja u tim jezicima.

Tablica 1.³⁸

		gvarani	lakota	sr. pomo
1	»skočiti«, »ići«, »trčati« + događaj + vršenje + kontrola	A	A	A

37 Imperfektiv se tradicionalno naziva *habitual*, a perfektiv *punktual* (Mithun 1991: 533).

38 Podaci iz tablice koju daje Mithun (1991: 524). Prepravljeni su jedino simboli koji označavaju vrstu padežnog obilježavanja u pojedinim jezicima, tako da A stoji za ono što M. naziva »aktiv

2	»štucati«, »kihati«, »povraćati« + događaj + vršenje – kontrola	A	A	P
3	»pasti«, »umrijeti«, »poskliznuti se« + događaj – vršenje – kontrola	A	P	P
4	»stanovati«, »biti ponosan«, »biti strpljiv« – događaj + vršenje + kontrola	P	A	A
5	»biti visok«, »biti jak«, »biti dešnjak« – događaj – vršenje – kontrola – zahvaćenost	P	P	A
6	»biti bolestan«, »biti umoran«, »osjećati hladnoću« – događaj – vršenje – kontrola + zahvaćenost	P	P	P

Tablica 2.

	aspekt	agentivnost:		zahvaćenost
		vršenje	kontrola	
<i>gvarani</i>	+	–	–	–
<i>haida</i>	–	+	–	–
<i>sijuski (lakota)</i>	–	+	–	–
<i>pomoanski (sr. pomo)</i>	–	–	+	+
<i>kadojski (kado)</i>	–	–	+	+
<i>irokijski (mohok, tuskarora)</i>	+	–	+	+

ili gramatički agent«, a P za »stativ ili gramatički pacijens«. Preciznije, oznaka P znači da se u određenom jeziku argumenti glagola navedenih s lijeve strane istog reda obilježavaju jednako kao pacijens prijelaznih glagola, dok oznaka A znači da se u određenom jeziku argument dana glagola obilježava jednako kao semantički agens prijelaznih glagola.

4. Zaključak

Često se površno navodi da postoje tri osnovna tipa obilježavanja sintaktičkih funkcija: akuzativni, ergativni i aktivni. Pritom se aktivna rečenična konstrukcija najčešće poistovjećuje s modelom koji je Dixon opisao pod nazivom *split-S*, bez obzira na različite nazive koji se tom modelu pridaju³⁹, a najčešće se zanemaruje obrazac koji je Dixon nazvao *fluid-S*. Površno se prilazi i definiranju neupitne semantičke utemeljenosti tih obrazaca, pa se ponekad ističe važnost semantičkih obilježja sudionika (kontrola, volja i sl.), a ponekad se govori o presudnoj ulozi leksičke semantike glagola (aktiv, stativ).

Za ovaj prikaz izabrala sam tri rada koja obrazlažu ne samo formalne karakteristike sustava o kojima je riječ (Dixon 1994) nego i moguće korelacije koje ti sustavi uspostavljaju s drugim jezičnim obilježjima tvoreći tako određene strukturalne tipove (Nichols 1992) te suptilne semantičke razlike koje u pojedinim jezicima motiviraju pojavu tzv. aktivne rečenične konstrukcije (Mithun 1991, 1999).

Da aktivna konstrukcija nije jednoznačna, potvrđuje nekoliko činjenica. Prije svega, razlika između *split-S* i *fluid-S* modela tolika je da je pitanje mogu li se oni uopće smatrati podvrstama iste konstrukcije, ili čak zasebnim vrstama. Jezici kod kojih semantička priroda glagola izaziva rascjep ergativnosti, kako Dixon misli, jasno se mogu razlučiti – ili su to čisti *split-S* ili čisti *fluid-S* jezici (1994: 83). Osim toga, iako Dixonovo razlikovanje sintaktičkog ili prototipskog od semantičkog ili izravnog obilježavanja predstavlja idealizaciju, budući da mnogi jezici kombiniraju mogućnosti koje ta obilježavanja nude, ipak se načelno može zaključiti da se ergativno, akuzativno i *split-S* rečenična ustrojstva koriste prototipskim, sintaktički utemeljenim obilježavanjem rečeničnih argumenata, dok obrazac tipa *fluid-S* predstavlja semantičko ili izravno obilježavanje rečeničnih argumenata (1994: 23–38). Doduše, i jezici tipa *fluid-S* imaju sintaktički utemeljeno obilježavanje argumenata prijelaznih glagola, pa tako A i O danoga glagola obilježavaju uvijek na isti način, prema određenom prototipu i neovisno o kontekstu. Semantički utemeljenim obilježavanjem, odnosno izravnim obilježavanjem koje ovisi o kontekstu i određuje se zasebno za svaki pojedini primjer uporabe koriste se ovi jezici jedino u sustavu neprijelaznih glagola.

Strukturalne razlike među dvama tipovima potvrdila je i Johanna Nichols. Obrasci *split-S* i *fluid-S* uspostavljaju drukčije korelacije s jezičnim obilježjima koja je ispitala. Tako su primjerice jezici s obrascima tipa *split-S* skloni HM morfologiji i favoriziranju glagola, dok su jezici s *fluid-S* obrascima skloni DM i imenskoj morfologiji.⁴⁰

39 Glede naziva, još od Sapirova *active/inactive* i Uhlenbeckova *active-neutral*, dakle od početaka 20. st. pa do danas, skupilo ih se zaista mnogo. Marianne Mithun (1991: 511) nabrojila je nekoliko: *active-static*, *stative-active* (Klimov 1973, 1974), *agentive* (Chafe 1976), *agent-patient* (Dahlstrom 1983), *split-intransitive* (Merlan 1985, Van Valin 1987). Dixon je toj listi dodao još nekoliko naziva koje smatra sinonimima svog naziva *split-S*: *agentive/patientive* (Kibrik 1985), *active/non-active* i *unaccusative/unergative* (Perlmutter 1978).

40 To posve demistificira navodnu neobičnost jezika *istočni pomo*. Dixon naime misli da istočni pomo predstavlja iznimku među jezicima koji imaju rascjep ergativnosti izazvan semantičkom prirodom glagola, jer nema istaknutu poziciju glagola, nego taj rascjep izražava imenskom

Statistički podaci Nicholsove koji potvrđuju da se ergativnost učestalije javlja među jezicima DM morfologije, a rjeđe među jezicima HM morfologije, Dixon ne smatra senzacionalnim otkrićem, nego činjenicom koja je predvidljiva iz perspektive hijerarhije agentivnosti. U HM jezicima glagol, najčešće u obliku klitike, nosi zamjeničku informaciju koja se odnosi na glavne rečenične argumente, a zamjenice se nalaze na akuzativnom kraju imenske hijerarhije. U DM jezicima padežno ili neko drugo obilježje vezuje se uz imensku frazu. Kako se imenska fraza nalazi na samom dnu hijerarhije, veća je vjerojatnost da će se obilježavati kad se nade u ulozi agensa (1994: 219). Međutim, kada spominje ergativne jezike, Nicholsova nema u vidu Dixonovu definiciju rascjepa ergativnosti prema kojoj se u ergativne jezike ubrajaju i jezici tipa *fluid*-S i jezici tipa *split*-S. Pojam ergativnosti ona sužava na ono što Dixon smatra dosljedno ergativnim jezicima te na jezike s rascjepom ergativnosti koje izaziva semantička priroda imenice (hijerarhija agentivnosti), dok su za nju, kao što smo već spomenuli, jezici tipa *fluid*-S i *split*-S, podvrste stativno-aktivnih (dakle, neergativnih) jezika. Dixon je, čini se, tvrdnju Nicholsove da je ergativnost učestalija među DM jezicima nego među HM jezicima shvatio na pogrešan način tumačeći »ergativnost« u okvirima vlastite definicije, dakle u nešto širem opsegu, pa kada prenosi zaključke Nicholsove da je HM morfologija češća među neergativnim jezicima, on vjerojatno misli na akuzativne jezike, a ne na stativno-aktivne jezike, što je pravo značenje te tvrdnje. Njegovo uvođenje hijerarhije agentivnosti u argumentaciju nema zato nikakvog značenja – imalo bi kada bi doista bilo točno da se isključivo neergativni akuzativni jezici vezuju uz HM morfologiju. To, međutim, statistički podaci Johanne Nichols nisu potvrdili, nego statističku korelaciju neergativnih stativno-aktivnih jezika i HM morfologije.

Semantičku motiviranost ovih sustava naglašavaju svi radovi bez iznimke. Već smo spominjali da je *split*-S i *fluid*-S sisteme obilježavanja Dixon nazvao tipovima rascjepa ergativnosti koji izaziva semantička priroda glagola. Marianne Mithun je, osim semantičkih obilježja glagola, izdvojila i semantička obilježja sudionika, kao temelje razlikovanja aktivnog od agentivnog obrasca. Ako u njezin pristup uključimo Dixonovo nazivlje, onda bi obrazac tipa *split*-S bio najbliži onomu što Mithunova naziva aktivnim (aktiv/stativ) obilježavanjem, dok bi agentivno (agens/pacijens) obilježavanje uključivalo *fluid*-S obrasce, ali bi opsegom *agentivno obilježavanje* ipak bio puno širi pojam, u cijelosti bliži onomu što Dixon smatra semantički utemeljenim obilježavanjem.

Kako se agentivni obrazac vezuje uz imensku semantiku, a aktivni uz glagolsku, po sebi se nameće i usporedba s razlikom *split*-S i *fluid*-S obrazaca iz perspektive koju je ponudila Johanna Nichols. Tako primjerice Nicholsova misli da obrasci tipa *split*-S gramatikaliziraju leksičke kategorije na glagolu, a ne apsolutni funkcionalni status rečeničnih argumenata, dok se obrasci tipa *fluid*-S ne vezuju uz kategorizaciju glagola, nego kodiraju imenske semantičke uloge (1992: 103).

---

morfologijom, odnosno padežnim nastavcima. U kontekstu tipologije Johanne Nichols nema ničeg neobičnog u jeziku istočni pomo – strukturalna veza imenske morfologije i rascjepa ergativnosti izazvanog semantičkom prirodom glagola u jeziku istočni pomo predstavlja pravilnost kakvu bismo očekivali od tipičnog *fluid*-S jezika.

Mithunova uopće ne inzistira na razlici *split*-S i *fluid*-S obrazaca, prije svega zato što se čini da to nije obuhvatna razlika kada govorimo o aktivnoj rečeničnoj konstrukciji. Ne možemo se stoga složiti s Dixonom kada kaže da se svi jezici koji rascjep ergativnosti temelje na semantici glagola jasno dijele – ili su *split*-S ili *fluid*-S. To ne možemo reći između ostalog i zbog toga što *fluid*-S obrazac očito nije utemeljen na semantici glagola, nego na imenskoj semantici, što su pokazale i Mithunova i Nicholsova. Osim toga, to ne možemo reći i zato što se semantički utemeljeno obilježavanje ne može poistovjećivati s obrascem tipa *fluid*-S, jer je to samo jedna od mogućih varijanti takvog obilježavanja.

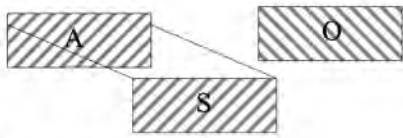
Semantički pristup koji je razvila Mithunova nije primjenjiv isključivo na sustave sa semantički utemeljenim obilježavanjem, ali mislim da je njima primjereniji. Osim toga, taj je pristup razvijen na iskustvu stečenom proučavanjem indijanskih jezika Sjeverne Amerike, koji su, kako se čini, većinom skloni semantičkom, a ne prototipskom obilježavanju. Suptilne razlike semantičkih obilježja sudionika pri obilježavanju argumenata neprijelaznih glagola u tim su jezicima važnije nego u drugim jezicima s aktivnom rečeničnom konstrukcijom. U cijeloj Euraziji još jedino bacbijski pokazuje sličnosti s takvim obilježavanjem, pa je možda i to razlogom što se bacbijski *fluid*-S obrazac smatra svojevrsnim prototipom pojava koje se zapravo ne mogu objasniti prototipski. Pogrešno bi stoga bilo zaključiti da je *fluid*-S obrazac prototip semantički utemeljenog obilježavanja rečeničnih argumenata. To je samo jedan od mogućih modela koje takvo obilježavanje predviđa.

Marianne Mithun ustrajala je na tome da semantički sofisticirani sustavi s tzv. aktivnom rečeničnom konstrukcijom nisu hibridi akuzativnih i ergativnih jezika, što donekle implicira Dixon kada tvrdi da *split*-S sistemi uključuju mješavinu ergativnog i akuzativnog obrasca – Sa obilježava se kao A, a različito od O (kriterij akuzativnosti), dok se So obilježava kao O, a različito od A (kriterij ergativnosti). Dixon inzistira na pretpostavci da postoje dva jednostavna obrasca sintaktičke identifikacije – akuzativni i ergativni – i jako puno kombinacija ovih dvaju obrazaca (1994: 77). Ta tvrdnja primjenjiva je naravno na one sustave koje Dixon naziva sintaktički utemeljenim, ali ne na one koji su semantički utemeljeni, a mislim da je upravo takve Mithunova imala u vidu kada je tvrdila da nisu hibridi prototipski utemeljenih obrazaca (akuzativnih i ergativnih).

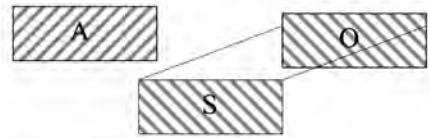
Međutim, slično Dixonu o tome misli i Nicholsova kada tvrdi da *stativno-aktivni* jezici imaju ili ergativne, ili akuzativne temelje, ovisno o tome da li je otvoreni skup neprijelaznih glagola skup O ('stativni') ili skup A ('aktivni'). Iako nema uvijek dostupnih informacija o tome koji je skup neprijelaznih glagola otvoren, Nicholsova tvrdi da ondje gdje ima informacija, one potvrđuju da većina *stativno-aktivnih* jezika ima akuzativne temelje. Ergativni temelji *stativno-aktivnog* sustava rijetko se javljaju izvan Starog svijeta, gdje su potvrđeni u gruzijskom i elamskom (Nichols 1992: 105). Takvo mišljenje ne iznenađuje kada se uzme u obzir da Nicholsova vjerojatno nema u vidu *fluid*-S obrasce jer ih smatra rijetkim iznimkama, a *split*-S obrasce naziva neobilježenom vrstom *stativno-aktivnih* jezika.

Izuzev prikaz tipova rečeničnog ustrojstva koji je preuzet od Dixona (1994: 72, 79), ostali grafički prikazi koji se nalaze na kraju ovoga teksta, rezultat su moje vizualizacije glavnih tema koje su izložene u ovom članku.

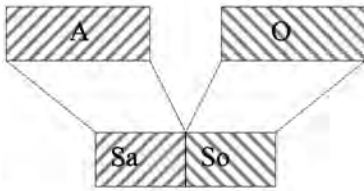
Tipovi rečeničnog ustrojstva

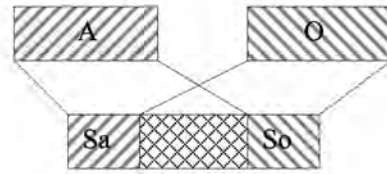
Akuzativni rečenični obrazac

Ergativni rečenični obrazac

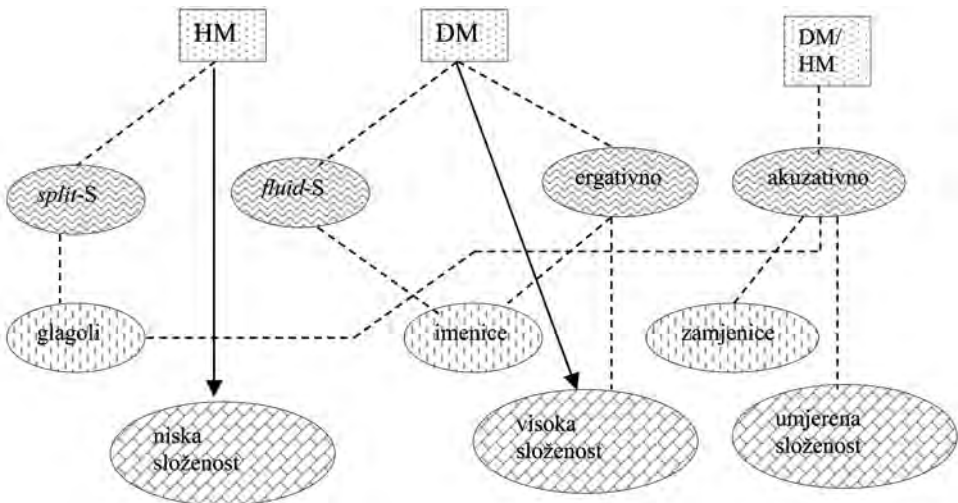

Rečenični obrazac tipa *split-S*

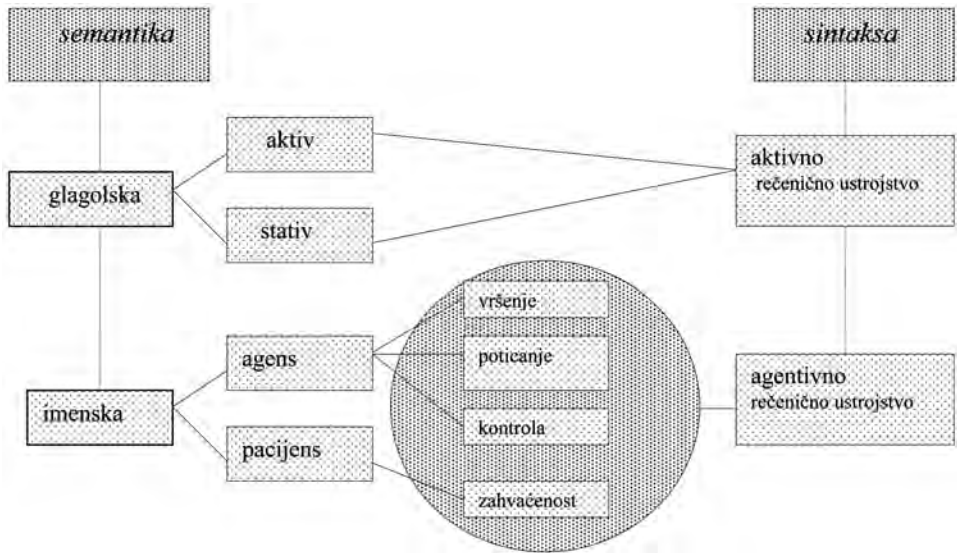

Rečenični obrazac tipa *fluid-S*

Korelacijski lanci određenih jezičnih obilježja

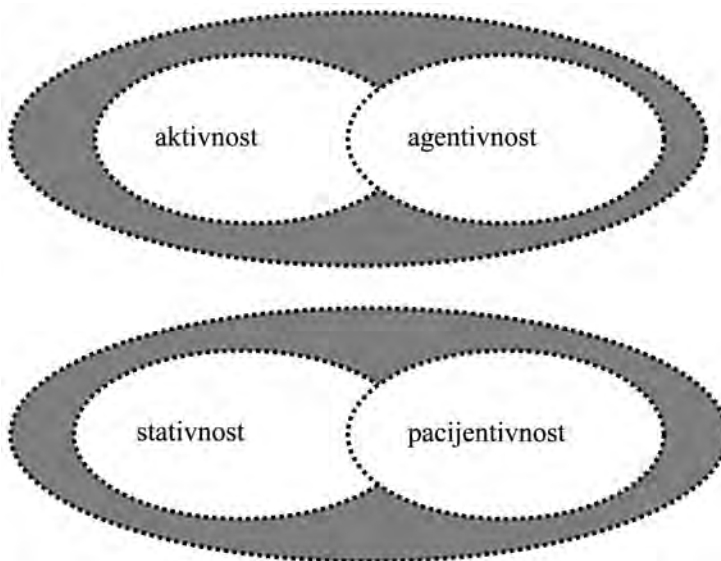

Semantički temelji aktivnog i agentivnog rečničkog ustrojstva

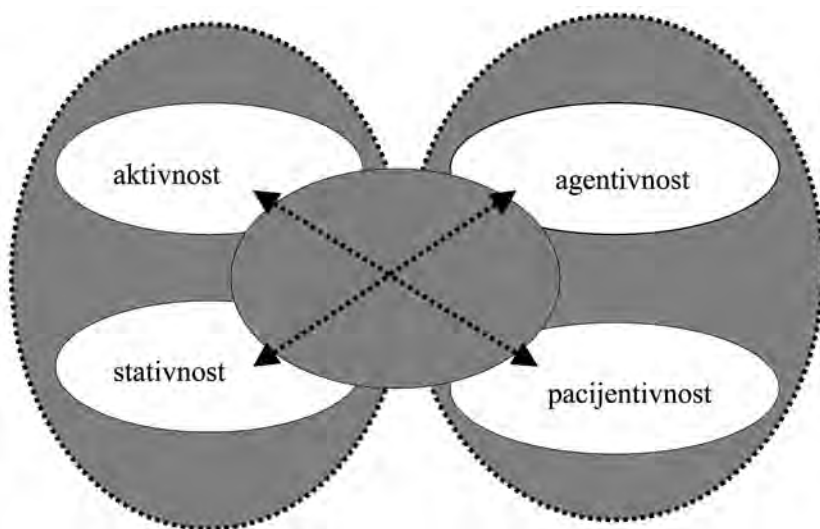

1. Tipična situacija:

Tipične radnje potiču lica koja djeluju agentivno, tj. sudionike koji su semantički bliži agensu, dok tipična stanja uključuju sudionike koji imaju pasivnu ulogu, tj. ulogu tipičnu za pacijens.

2. Atipična situacija – nepodudaranje semantičke agentivnosti i aktivnosti, odnosno semantičke pacijentivnosti i stativnosti.

Literatura

- Chafe, Wallace. 1959. Internal reconstruction in Seneka. *Language* 35. 477–95.
- _____. 1976. *The Caddoan, Iroquoian and Siouan languages*. The Hague: Mouton.
- Dahlstrom, Amy. 1983. Agent–patient languages and split case marking systems. *Proceedings of the Annual Meetings of the Berkeley Linguistic Society* 9. 37–46.
- De Lancey, Scott. 1981. An interpretation of split ergativity and related patterns. *Language* 57. 626–57.
- Dixon, Robert M. W. 1994. *Ergativity*. Cambridge: CUP.
- _____. 1997. *The Rise and Fall of Languages*. Cambridge: CUP.
- Foley, William A., Robert D. Van Valin. 1984. *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: CUP.
- Harris, Alice C. 1982. Georgian and the unaccusative hypothesis. *Language* 58. 290–306
- Holisky, Dee Ann. 1978. The case of the intransitive subject in Tsova–Tush (Batsbi). *Lingua* 71. 103–32.
- Kibrik, Aleksandar E. 1985. Towards a typology of ergativity, u: Nichols i Woodbury (ur.), 268–323.
- _____. 1987. Construction with clause actants in Daghestanian languages. *Lingua* 71. 133–78.
- Klimov, G. A. 1974. On the character of languages of active typology. *Linguistics* 13: 11–25.
- _____. 1977. *Tipologija jazykov aktivnogo stroja*. Moskva: Nauka.
- _____. 1979. On the position of the ergative type in typological classification, u: Plank, *Ergativity*, str. 327–32.
- Levanat–Peričić, Miranda. 2003. Ergativnost kao arealni fenomen. *Suvremena lingvistika* 55–56: 37–60.
- _____. 2005. Glagolski vid i ergativna konstrukcija. *Suvremena lingvistika* 59–60: 19–34
- Matasović, Ranko. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

- Merlan, Francesca. 1985. Split intransitivity: functional oppositions in intransitive inflection, u Nichols i Woodbury (ur.), str. 324–62.
- Mithun, Marianne. 1991. Active/agentive case marking and its motivation. *Language* 67: 510–46.
- _____. 1999. *The Languages of Native North America*. Cambridge: CUP.
- Munro, Pamela, Lynn Gordon. 1982. Syntactic relations in Western Muskogean. *Language* 58: 81–115.
- Nichols, Johanna, Anthony Woodbury (ur.). 1985. *Grammar inside and outside the clause: Some approaches to theory from the field*. Cambridge: CUP.
- Nichols, Johanna. 1986. Head-marking and dependent-marking grammar. *Language* 62: 56–119.
- _____. 1992. *Linguistic Diversity in Space and Time*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Plank, Frans (ur.). 1979. *Ergativity: Towards a Theory of Grammatical Relations*. London: Academic Press.
- Van Valin, Robert D. 1985. Case marking and the structure of the Lakota clause, u Nichols i Woodbury, 363–413.
- _____. 1987. The role of government in the grammar of head-marking languages. *International Journal of American Linguistics*.
- Wilson, Stephen R. 1996. Verb agreement and case marking in Burushaski, u S. A. Marlett, C. H. Speck (ur.), *Work Papers of the Summer Institute of Linguistics, University of North Dakota Session*, vol. 40. 1–75.

Holistic and semantic approach to an active syntactic construction

This paper gives an outline of researches conducted by three authors we found most relevant for description of so-called *active syntactic construction*.

Since it seems to be universally accepted, we start from Dixon's distinguishing *split-S* and *fluid-S* patterns as two basic types of the split systems caused by the semantic nature of the verb.

Second part of the paper refers to the Johanna Nichols's research into global typology.

Starting from the Klimov's observation that certain features cluster together and are associated with certain types, she has tested correlations among clause alignment, morphological marking type, morphological complexity and word order, as well as correlations between these and the other categories. On the big sample of the world languages she follows distribution of these language features with an aim to find some statistically significant pattern which could confirm areal or typological correlations between these features. Correlation chain of head-marking morphology, lower complexity and *split-S* type of alignment, as well as correlation chain of dependent-marking morphology, higher complexity and *fluid-S* type of alignment, we found the most stimulating for the subject of this paper, because it confirms basic typological differences among languages with *split-S* and *fluid-S* patterns.

Third part of the paper presents Marianne Mithun's work. Although everyone emphasizes semantic bases of these syntactic patterns, only Mithun researches rich variety of semantic distinctions underlying different construction. It leads her to detection of two systems: first one which is based primarily on the lexical aspect of the verb she calls *active/stative* or *active* and the other one which is based on the semantic features of the participants (actor and undergoer) she calls *agent/patient* or *agentive*.

Finally, in the light of presented works, we give an conclusion mostly regarding differences between *split-S* and *fluid-S* types of constructions. Although these constructions show certain formal similarities, they are basically different in terms of what they grammaticalize: Dixon's *split-S* and Mithun's *active* patterns are motivated by verbal semantics, as it grammaticalizes lexical categories on verbs, whereas Dixon's *fluid-S* and Mithun's *agentive* are motivated by nominal semantic, as it codes nominal semantic roles.

Key words: ergativity, active syntactic construction, holistic approach, semantic approach

Ključne riječi: ergativnost, aktivna rečenična konstrukcija, holistički pristup, semantički pristup